

KOMMUNAL- OG REGIONALDEPARTEMENTET

Rapport

Rapport fra Det tekniske beregningsutvalg for kommunal og fylkeskommunal økonomi

April 2011

ISSN 0809-4071

Forord

Det tekniske beregningsutvalg for kommunal og fylkeskommunal økonomi (TBU) legger med dette fram sin vårrapport for 2011. Rapporten tar sikte på å gi informasjon om utviklingen i kommuneøkonomien de siste årene med særlig vekt på den økonomiske situasjonen i 2010.

I kapittel 1 legger utvalget fram sin forståelse av den aktuelle situasjonen i kommuneøkonomien.

Kapittel 2 er en oppdatert beskrivelse av utviklingen i kommuneøkonomien og kommunale tjenester basert på sist tilgjengelige tall.

Omtalen av kommuneøkonomien og de kommunale tjenestene i 2010 er i hovedsak basert på ureviderte KOSTRA-tall for 2010, publisert av Statistisk sentralbyrå 15. mars 2011, foreløpige nasjonalregnskapstall for 2010, publisert av Statistisk sentralbyrå 17. februar 2011 (*Økonomisk utsyn over året 2010*), samt foreløpige regnskapstall for kommunesektoren for 2010, publisert av Statistisk sentralbyrå 30. mars 2010.

Til det første konsultasjonsmøte mellom staten og kommunesektoren om statsbudsjettet for 2011 (avholdt 3. mars 2011) la TBU fram ett notat om den økonomiske situasjonen i kommunesektoren og ett notat om hvordan den demografiske utviklingen anslås å påvirke kommunesektorens utgifter. Disse notatene er gjengitt som kapittel 3 og 4 i denne rapporten.

De fleste av de faglige begrepene som er brukt i denne rapporten er forklart i vedlegg 8.

Utvalgets forrige rapport ble lagt fram i november 2010 og ble sendt alle landets kommuner og fylkeskommuner (publikasjonsnummer H-2244). Utvalgets rapporter fra høsten 1998 og framover er lagt ut på Kommunal- og regionaldepartementets nettsider.

Eventuelle kommentarer til rapporten sendes til:

Teknisk beregningsutvalg, sekretariatet
Kommunal- og regionaldepartementet
Kommunalavdelingen
Postboks 8112 Dep
0032 Oslo

Internettadresse:

www.regjeringen.no/tbu

Innhold

Kapitler

1	Utvalgets situasjonsforståelse.....	1
2	Utviklingen i kommuneøkonomien og tjenesteproduksjonen de siste årene.....	2
2.1	Kommunesektorens størrelse.....	3
2.2	Inntektsutviklingen i 2010.....	3
2.3	Inntekts- og aktivitetsutviklingen de siste årene.....	4
2.4	Nettofinansieringer og økning i netto gjeld.....	7
2.5	Netto driftsresultat.....	8
2.6	Utvikling i tjenestetilbudet	10
3	Den økonomiske situasjonen i kommunesektoren.....	17
3.1	Utviklingen i netto driftsresultat.....	17
3.2	Utviklingen i inntekter, aktivitet og underskudd.....	19
3.3	Utvalgets situasjonsforståelse.....	21
4	Demografisk utvikling og kommunesektorens utgifter.....	23
4.1	Sammendrag.....	23
4.2	Demografisk utvikling.....	24
4.3	Metode for beregning av mer- og mindreutgifter.....	25
4.4	Mer- og mindreutgifter knyttet til den demografiske utviklingen i 2011 – oppdaterte beregninger.....	27
4.5	Beregnete mer- og mindreutgifter i 2012 knyttet til den demografiske utviklingen.....	28

Vedlegg

Vedlegg 1	Inntekter og utgifter i kommuneforvaltningen 2008-2011. Nasjonalregnskapets gruppering.....	31
Vedlegg 2	Inntekter og utgifter etter kommuneregnskapets definisjoner 2009. Kommuner og fylkeskommuner.....	34
Vedlegg 3	Statlige overføringer til kommunesektoren i 2010 og 2011.....	35
Vedlegg 4	Kommuneforvaltningens samlede inntekter 1995-2011.....	39
Vedlegg 5	Kommuneregnskapets og nasjonalregnskapets gruppering.....	41
Vedlegg 6	Kostnadsdeflator for kommune.....	44
Vedlegg 7	Skattesatser for kommuner og fylkeskommuner.....	45
Vedlegg 8	Definisjonskatalog.....	46
Vedlegg 9	Utvalgets mandat og sammensetning.....	53

Kapittel

1 Utvalgets situasjonsforståelse

Realveksten i kommunesektorens inntekter ble 2,5 prosent i 2010, mens veksten i de frie inntektene ble 2,4 prosent. Dette innebærer at nivået på de samlede inntektene ble om lag som anslått i det økonomiske opplegget for 2010, mens nivået på de frie inntektene ble noe høyere. Aktivitetsveksten på 1,4 prosent er mer avdempet enn de siste årene. Den relativt lave aktivitetsveksten har blant annet sammenheng med nær nullvekst i investeringene når investeringer knyttet til forvaltningsreformen ikke medregnes. Investeringsaktiviteten ligger fortsatt på et høyt nivå.

Utvalget betrakter netto driftsresultat som hovedindikatoren for økonomisk balanse i kommunesektoren. Selv om netto driftsresultat i 2009 kom opp på et tilfredsstillende nivå, ble den underliggende økonomiske balansen i kommunene fortsatt vurdert som svak fordi driftsresultatet var holdt oppe av ekstraordinære gevinster på aksjer og andre verdipapirer. Dette forholdet kom også til uttrykk i 2010 ved at netto driftsresultat i kommunene ble redusert til tross for at brutto driftsresultat var stabilt på samme nivå som i 2009 og til tross for at kommunene fikk tilført 1 mrd. kroner i ekstra rammeoverføringer mot slutten av året. Fylkeskommunene er i mindre grad enn kommunene eksponert for utviklingen i finansmarkedene og har de senere årene hatt stabile og høye driftsresultater. Fylkeskommunenes netto driftsresultat ble ytterligere forbedret i 2010. Når det korrigeres for virkningene av forvaltningsreformen for fylkeskommunene, anslås det at netto driftsresultat for kommunesektoren som helhet ble redusert fra 3,0 prosent av inntektene i 2009 til 2³/₄ prosent i 2010.

Gjeldsnivået i kommunesektoren har økt kraftig de senere årene, fra vel 20 prosent av inntektene ved utgangen av 2007 til over 40 prosent ved utgangen av 2010. Den viktigste årsaken til denne utviklingen er et høyt investeringsnivå og lånefinansiering knyttet til dette. Gjeldsoppbyggingen bidrar til at kommunesektorens økonomi blir mer sårbar for framtidige renteøkninger.

Utbyggingen av barnehagesektoren fortsatte i 2010. For de eldste barna er det tegn til stabilisering av dekningsgraden, men etterspørselen er fortsatt økende for de yngste. I grunnskolen økte dekningsgraden i SFO og det er stadig flere elever som mottar spesialundervisning. Innen pleie og omsorg økte antall utførte årsverk i 2010 og det blir stadig flere yngre brukere. Videre synes institusjonstilbudet å bli kvalitativt bedre ved at det utføres flere legeårsverk og fysioterapiårsverk per beboer. Innenfor videregående opplæring økte andelen elever som fikk oppfylt sitt førstevalg, men frafallet økte og reduksjonen i antall lærlinger fortsatte.

Sett i forhold til anslag på regnskap for 2010 i Nasjonalbudsjettet 2011, legger budsjettet for 2011 opp til en reell vekst i kommunesektorens samlede inntekter på om lag 5,1 mrd. kroner eller 1,5 prosent og en reell vekst i de frie inntektene på 1,9 mrd. kroner eller 0,7 prosent. Det legges altså opp til en lavere inntektsvekst i 2011 enn i 2010. Et annet viktig element i budsjettet er overgang til rammefinansiering av barnehagene.

Den demografiske utviklingen med flere barn i barnehagealder og flere eldre trekker isolert sett i retning av økte utgifter i kommunesektoren. Basert på forutsetninger om uendret dekningsgrad og at gjennomsnittskostnadene i tjenesteproduksjonen ikke endres, har utvalget anslått at merutgiftene knyttet til den demografiske utviklingen utgjør om lag 2,5 mrd. kroner i 2011. I tillegg kommer økte pensjonskostnader på om lag 600 millioner kroner. Noen av merutgiftene knyttet til demografi vil dekkes av gebyrer og øremerkede tilskudd. Budsjettopplegget legger til rette for at de øvrige merutgifter knyttet til demografi og de økte pensjonskostnader om lag vil dekkes av veksten i frie inntekter på 2,75 mrd. kroner sett i forhold til inntektsanslaget i Revidert nasjonalbudsjett 2010. Effektivisering av tjenesteproduksjonen vil være nødvendig for å øke tjenestetilbudet ut over det som følger av den demografiske utviklingen. Gjennom mindre øremerking og dermed økt lokal handlefrihet legger budsjettet for 2011 til rette for mer effektiv ressursbruk i kommunesektoren.

2 Utviklingen i kommuneøkonomien og tjenestene de siste årene

Utviklingen i kommuneøkonomien kan illustreres med en del indikatorer, jf. tabell 2.1. For en nærmere forklaring av begrepene i dette kapitlet vises det til vedlegg 8.

Tabell 2.1 Utviklingen i kommuneøkonomien

	1990- 2001 ¹⁾	2002 ³⁾	2003	2004 ⁴⁾	2005	2006	2007	2008	2009	2010 ⁶⁾
A. Kommunesektorens størrelse i landets økonomi										
Kommunalt konsum, pst. av BNP for Fastlands-Norge	15,3	13,0	13,4	13,0	12,6	12,4	12,4	13,1	14,0	14,3
Inntekter i kommunesektoren, pst. av BNP for Fastlands-Norge	20,5	16,3	16,7	16,4	16,4	16,4	16,0	16,4	17,7	18,0
Utførte timeverk i kommunesektoren, prosent av landet	18,5	15,3	15,3	15,1	15,0	14,7	14,6	14,6	15,2	15,5
Sysselsatte personer i kommunesektoren, prosent av landet	22,5	19,3	19,5	19,2	19,0	18,9	18,6	18,7	19,4	20,0
B. Endring i BNP og indikatorer for kommuneøkonomien										
BNP for Fastlands-Norge, prosent volumendring	3,1	1,4	1,3	4,4	4,6	4,9	5,6	1,8	-1,3	2,2
Inntekter i kommunesektoren, reell endring, prosent ²⁾	2,3	1,1	0,6	3,8	3,4	5,6	1,4	1,1	4,0	2,5
Frie inntekter i prosent av samlede inntekter ⁷⁾	73,8	75,2	73,9	69,3	68,3	69,1	67,5	67,0	67,5	68,2
Frie inntekter og momskompensasjon, andel i prosent ⁷⁾	73,8	75,4	74,6	73,0	73,0	73,0	71,6	71,3	71,9	72,6
Frie inntekter, reell endring fra året før, prosent	0,9	-1,0	-0,5	3,4	2,8	6,2	-0,7	0,0	3,0	2,4
Utførte timeverk i kommunesektoren, prosent endring	1,7	0,7	-2,3	1,6	0,8	1,3	3,2	3,5	2,7	2,2
Produktinnsats, prosent volumendring	3,8	2,8	4,4	4,5	-2,8	3,5	6,2	3,5	5,9	0,2
Bruttorealinvesteringer, prosent volumendring ⁸⁾	5,4	4,8	10,6	-3,1	-7,6	9,8	14,0	2,3	9,7	0,2
Aktivitetsendring i kommunesektoren, reell endring, prosent ⁸⁾	2,7	1,7	0,9	1,6	-1,1	2,9	5,3	3,3	4,5	1,4
Sysselsatte normalårsverk i kommunesektoren, prosent endring	2,2	1,7	-0,2	-0,3	0,8	2,4	3,2	3,2	3,4	1,4
Kommunal deflator, prosent endring	3,5	4,3	3,7	3,3	2,5	3,6	4,4	6,4	3,9	3,4
Netto driftsresultat i prosent av driftsinntekter	2,7	0,6	0,6	2,2	3,6	5,5	2,5	0,4	3,0	3,2
Bruttoinvesteringer i prosent av inntekter	10,5	12,3	12,8	12,4	11,0	11,5	13,0	13,1	13,3	14,2
Nettofinansinvesteringer, prosent av inntekter	-1,3	-7,3	-7,4	-4,7	-1,4	0,3	-4,5	-8,7	-6,9	-6,9
Netto gjeld, i prosent av inntekter ⁵⁾	23,5	12,9	19,1	22,3	24,5	19,3	22,3	33,2	35,9	42,1

¹⁾ Gjennomsnitt over perioden 1990-2001.

²⁾ Innenfor kommuneopplegget. Ved beregning av inntektsvekst er det korrigert for oppgaveendringer, blant annet sykehusreformen i 2002. Inntektsveksten er eksklusive ekstraordinært vedlikeholdstilskudd i 2009.

³⁾ Tallene fra 2002 er påvirket av overføring av ansvaret for sykehusene fra fylkeskommunene til staten fra 1. januar 2002. Denne funksjonsendringen førte til at kommunesektorens omfang ble redusert fra 2002, jf. del A av tabellen. I del B av tabellen er inntekts- og aktivitetsvekst korrigert for sykehusoverdragelsen. Tilskudd til gjeldslette mv. i forbindelse med sykehusreformen (21,6 mrd. kroner) er holdt utenom ved beregning av nettofinansinvesteringer i 2002.

⁴⁾ Tallene for 2004 er påvirket av at funksjoner knyttet til barnevern, familievern og rusomsorg er flyttet over fra fylkeskommunene til staten fra 1. januar 2004. I del B av tabellen er inntekts- og aktivitetsvekst korrigert for denne funksjonsendringen.

⁵⁾ Gjeldstallene er basert på tall for 4. kvartal fra finansielle sektorbalanser publisert av Statistisk sentralbyrå. Fordringer og gjeld knyttet til skatter er holdt utenom.

⁶⁾ Tallene for 2010 er basert på tall for offentlige finanser publisert av Statistisk sentralbyrå 30. mars 2011 og foreløpige nasjonalregnskapstall publisert 17. februar 2011 (Økonomisk utsyn over året 2010).

⁷⁾ Nedgangen i frie inntekter i prosent av samlede inntekter fra 2003 til 2004 skyldes i hovedsak innføring av en generell momskompensasjonsordning fra 2004. Ordningen ble finansiert ved et trekk i rammeoverføringene fra 2004, mens kommunene får tilbakeført kompensasjon for kjøp av momspliktige varer og tjenester.

⁸⁾ Beregnet aktivitetsvekst i 2009 og 2010 er medregnet det ekstraordinære vedlikeholdstilskuddet i 2009. Ansvaret for store deler av riksvegnettet ble overført fra staten til fylkeskommunene i 2010. Denne overdragelsen er holdt utenom beregnet aktivitetsvekst.

Statistisk sentralbyrå publiserte 30. mars foreløpige kommuneregnskapstall for 2010, som en del av statistikken for inntekter og utgifter i offentlig forvaltning. Tallene for kommunesektoren

er relativt lite endret i forhold til de foreløpige tallene i Økonomisk utsyn, som ble publisert 17. februar. Disse utsynstallene lå til grunn for et økonominotat fra utvalget utarbeidet i slutten av februar måned. Notatet er gjengitt i denne rapporten.

I forbindelse med økonominotatet utarbeidet i februar ble det lagt til grunn en anslått kostnadsvekst (kommunal deflator) i 2010 på 3,7 prosent. I dette anslaget var det på usikkert grunnlag tatt høyde for at pensjonskostnadene ville bidra til å trekke opp den kommunale deflatoren med om lag 0,3 prosentpoeng. Tallene fra kommuneregnskapene som nå foreligger viser imidlertid at kommunesektorens pensjonskostnader ikke har økt i forhold til lønnssummen, men tvert imot gått noe ned fra året før. Det innebærer at veksten i deflatoren i 2010 i denne rapporten er anslått til 3,4 pst., dvs. ned 0,3 prosentpoeng fra anslaget i februar. Beregnet inntektsvekst er tilsvarende oppjustert.

2.1 Kommunesektorens størrelse

Kommunesektoren forvalter en betydelig del av de økonomiske ressursene i norsk økonomi, jf. del A av tabell 2.1. Målt i forhold til BNP for Fastlands-Norge utgjør kommunesektorens inntekter i underkant av 18 prosent i 2010. Tabell 2.1 viser videre at målt i løpende priser har kommunalt konsum som andel av BNP for Fastlands-Norge holdt seg rundt 13 prosent i perioden 2002-2008, for så å øke til rundt 14 prosent i 2009 og 2010.

Målt i forhold til totalt antall utførte timeverk i norsk økonomi har den kommunale sysselsettingsandelen avtatt svakt fram til 2008, da andelen var 14,6 prosent. De to siste årene har timeverksandelen økt noe og anslås å utgjøre 15,5 prosent i 2010. Siden en relativt stor andel av de kommuneansatte jobber deltid, er kommunesektorens andel av totalsysselsettingen større målt i personer enn i timeverk. Målt i antall personer anslås den kommunale sysselsettingsandelen til 20 prosent i 2010, litt høyere enn i 2002.

Økningen i kommunesektorens størrelse i 2009 og 2010 målt i forhold norsk økonomi må både ses på bakgrunn av styrkingen av kommuneøkonomien gjennom 2009 og konjunkturedgangen i næringslivet i 2009.

2.2 Inntektsutviklingen i 2010

Tabell 2.2 viser anslag for realveksten i kommunesektorens inntekter på ulike tidspunkter.

I Nasjonalbudsjettet 2010 ble realveksten i kommunesektorens samlede inntekter anslått til 6,0 mrd. kroner eller 1,9 prosent, regnet fra anslag på regnskap for 2009. Veksten i kommunesektorens frie inntekter ble anslått til 3,0 mrd. kroner eller 1,3 prosent.

Tabell 2.2 Realvekst i kommunesektorens inntekter i 2010. Anslag på ulike tidspunkt. Mrd. 2010-kroner og prosentvis vekst (anslag på regnskap)

	Samlede inntekter		Frie inntekter	
	Mrd.	Pst.	Mrd.	Pst.
Nasjonalbudsjettet 2010	6,0	1,9	3,0	1,3
Revidert nasjonalbudsjett 2010	7,0	2,2	3,5	1,6
Nasjonalbudsjettet 2011	7,1	2,3	3,9	1,8
Anslag i april 2011	7,8	2,5	5,3	2,4

I Revidert nasjonalbudsjett 2010 ble den reelle veksten i kommunesektorens samlede inntekter fra 2009 til 2010 anslått til 7,0 mrd. kroner. Veksten ble oppjustert, blant annet som følge av noe lavere skatteinntekter i 2009 enn forutsatt og lavere øremerkede overføringer i regnskapet for 2009 enn tidligere lagt til grunn.

I Nasjonalbudsjettet 2011 ble skatteanslaget for 2010 økt med 0,8 mrd. kroner i forhold til anslaget i revidert nasjonalbudsjett, særlig knyttet til forholdsvis god vekst i forskuddstrekk. Med en anslått kostnadsvekst i Nasjonalbudsjettet 2011 på 3¼ prosent ble den reelle inntektsveksten fra 2009 til 2010 anslått til 7,1 mrd. kroner eller 2,3 prosent. Realveksten i kommunesektorens frie inntekter ble i Nasjonalbudsjettet 2011 anslått til 3,9 mrd. kroner eller 1,8 prosent.

I november 2010 foreslo regjeringen en tilleggsbevilgning på 1 mrd. kroner i 2010 i økt rammetilskudd til kommunene (Prop. 29S 2010-2011 Endringer i statsbudsjettet for 2010 under Kommunal- og regionaldepartementet). Bevilgningen ble vedtatt av Stortinget og utbetalt til kommunene medio desember.

Skatt på inntekt og formue økte samlet med 6,7 prosent for kommuner og fylkeskommuner fra 2009 til 2010. Dette var om lag som anslått i Nasjonalbudsjettet 2011. Inntektene fra skatt på inntekt og formue ble imidlertid drøyt 0,8 mrd. kroner høyere enn det opprinnelige anslaget i Nasjonalbudsjettet 2010.

Flere andre forhold påvirker beregnet inntektsvekst i 2010 i forhold til anslaget i Nasjonalbudsjettet 2011. Lavere øremerkede overføringer til kommunene i statsregnskapet for 2010 og noe høyere beregnet kostnadsvekst (kommunal deflator) bidrar isolert sett til lavere inntektsvekst enn lagt til grunn i Nasjonalbudsjettet 2011.

Med de foreløpige regnskapstallene for 2010 anslås realveksten i kommunesektorens inntekter til 2,5 prosent eller 7,8 mrd. kroner. Veksten i de frie inntektene anslås til 2,4 prosent eller 5,3 mrd. kroner. Anslaget for inntektsutviklingen er basert på en beregnet kostnadsdeflator på 3,4 prosent, som er 0,15 prosentpoeng høyere enn anslaget i Nasjonalbudsjettet 2011. Oppdaterte tall for sammensetningen av den kommunale deflatoren er gitt i vedlegg 6.

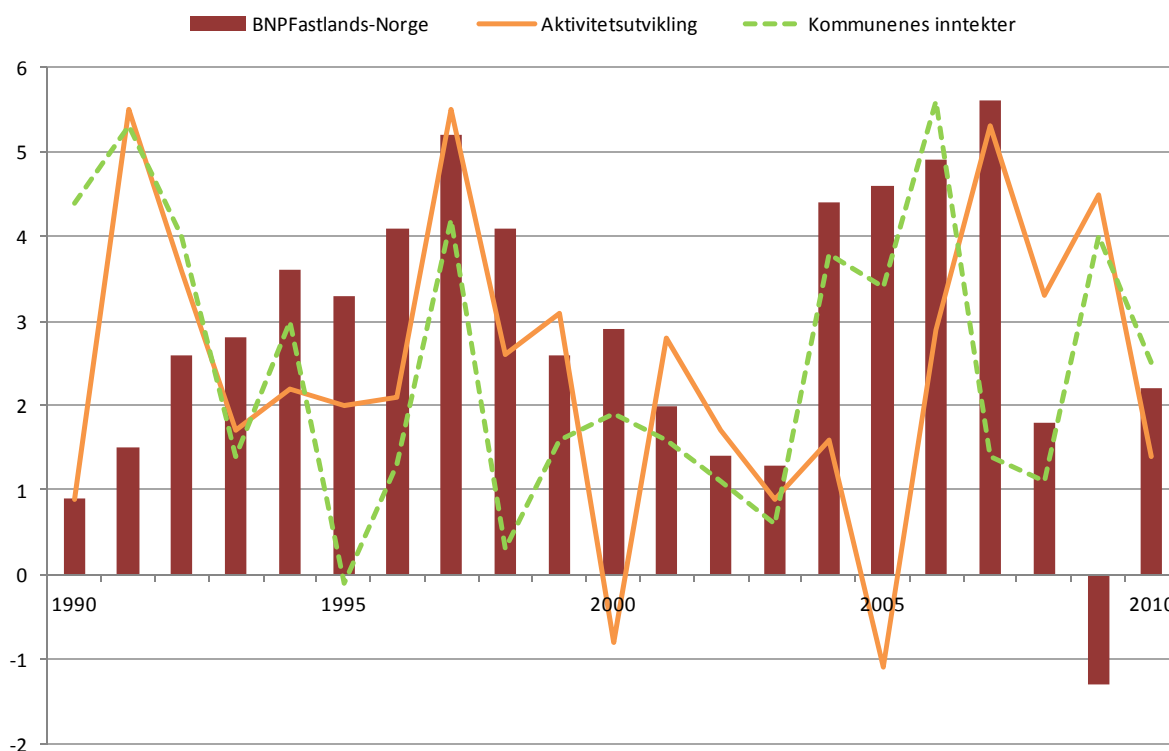
2.3 Inntekts- og aktivitetsutviklingen de siste årene

I del B av tabell 2.1 er utviklingen i BNP for Fastlands-Norge stilt sammen med anslag for inntekts- og aktivitetsutviklingen i kommunesektoren. Figur 2.1 belyser utviklingen fra år til år, mens utviklingen med 1990 som basisår framgår av figur 2.2.

Ansvar for store deler av riksvegnettet ble overført fra staten til fylkeskommunene i 2010, som ledd i forvaltningsreformen. Dette har medført en kraftig vekst i bruttoinvesteringene i fylkeskommunene fra 2009 til 2010. Funksjonsendringen har også medført en ekstra vekst i annen kjøp av varer og tjenester (produktinnsats), mens sysselsettingstallene i liten grad er påvirket.

I beregningen av aktivitetsvekst fra 2009 til 2010 er det korrigeret for denne funksjonsendringen som følge av overdragelsen av riksvegnettet, og det er de korrigerede tallene som inngår i tabell 2.1. Etter korreksjon for denne funksjonsendringen er aktivitetsveksten i 2010 anslått til 1,4 prosent. Den anslåtte aktivitetsveksten på 1,4 prosent innebærer en klar avdemping av

Figur 2.1 Aktivitets- og inntektsutviklingen (faste priser) i kommunesektoren 1990-2010. Utviklingen i BNP for Fastlands-Norge. Prosentvis volumendring fra året før

Boks 2.1 Aktivitetsutvikling, produktinnsats og utførte timeverk

Aktivitetsutvikling

For å måle utviklingen i den samlede aktiviteten i kommuneforvaltningen bruker utvalget en indikator der endring i sysselsettingen målt i timeverk, endring i produktinnsats i faste priser og endring i brutto realinvesteringer i faste priser veies sammen. Som vekter brukes de andelene som lønnskostnader, produktinnsats og brutto realinvesteringer utgjorde av de samlede utgiftene for de tre kostnadsartene året før. Siden indikatoren er basert på ressursinnsatsen i kommunesektoren fanger den ikke opp vekst i produksjonen som følge av effektiviseringstiltak.

Produktinnsats (vareinnsats)

Verdien av anvendte innsatsvarer og -tjenester i produksjonsaktivitet, unntatt kapitalslit (bruk av fast realkapital). Produktinnsatsen skal registreres på anvendelsestidspunktet og ikke innkjøpstidspunktet. Begrepet bygger på nasjonalregnskapets gruppering.

Bruttorealinvestering

Verdien av anskaffelser av fast realkapital minus salg av fast realkapital. Anskaffelser av fast realkapital omfatter utgifter til kjøp av bygninger og anlegg, transportmidler, maskiner, utstyr, inventar mv.

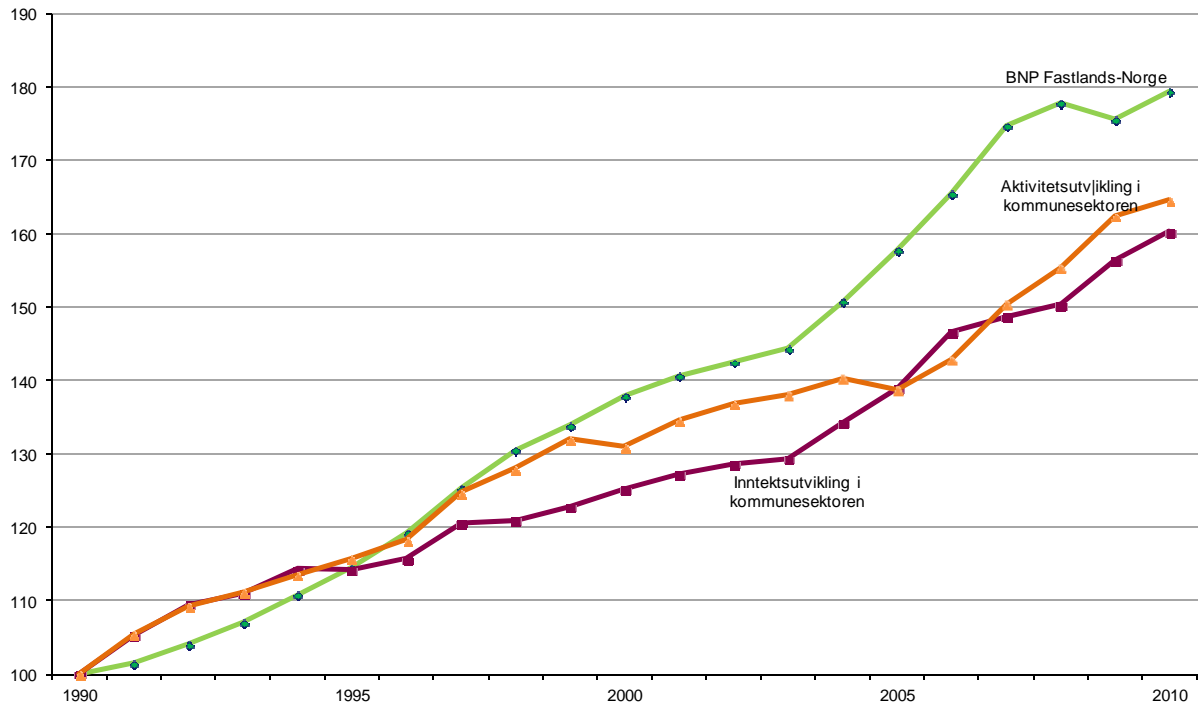
Utførte timeverk

Antall timeverk utført av alle sysselsatte i innenlandsk produksjonsvirksomhet innenfor effektiv normalarbeidstid, med tillegg for utført overtid og fradrag for fravær pga. sykdom, permisjon, ferie og eventuelle arbeidskonflikter.

veksttakten i forhold til de foregående årene, og veksten er også lavere enn veksten i BNP for fastlands-Norge på 2,2 prosent.

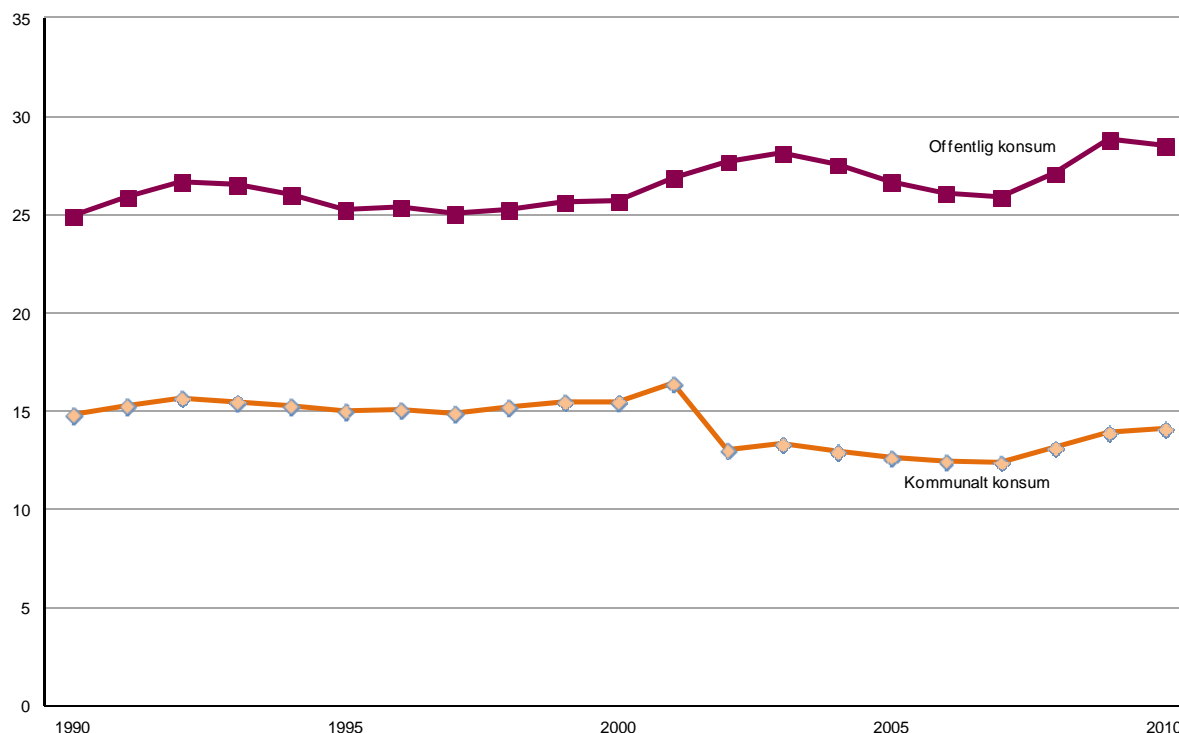
Også utviklingen i sysselsettingstallene for kommuneforvaltningen viser en avdemping. For årene 2007, 2008 og 2009 steg utførte timeverk i kommunesektoren med rundt 3 prosent pr. år. Ifølge de foreløpige nasjonalregnskapstallene steg utførte timeverk i kommuneforvaltningen med 2,2 prosent fra 2009 til 2010.

Figur 2.2 *Inntekts- og aktivitetsutviklingen i kommunesektoren 1990-2010. Utviklingen i BNP for Fastlands-Norge. Volumindekser med 1990 = 100*

Figur 2.3 viser utviklingen i offentlig og kommunalt konsum i løpende priser som andel av BNP for Fastlands-Norge i løpende priser. Dersom en samtidig tar hensyn til overføringen av ansvaret for sykehusene fra fylkeskommunene til staten i 2002 er kommunalt konsum som andel av BNP for Fastlands-Norge om lag uendret eller litt stigende fra 1990 og fram til 2008. En viktig forklaring på denne utviklingen er det høye innslaget av lønnskostnader i offentlige tjenester, som gjennomgående bidrar til høy kostnadsvekst i offentlig tjenesteyting. I 2009 og 2010 har andelen for kommunalt konsum steget med om lag 1 prosentpoeng.

Figur 2.3. Offentlig konsum og kommunalt konsum som andel i prosent av BNP for Fastlands-Norge. 1990-2010

2.4 Nettofinansinvesteringer og økning i netto gjeld

Nettofinansinvesteringer (tidligere benevnt overskudd før lånetransaksjoner) er i nasjonalregnskapet definert som samlede inntekter fratrukket samlede utgifter, der utgifter til bruttorealinvesteringer er medregnet, mens lån og avdrag er holdt utenom.

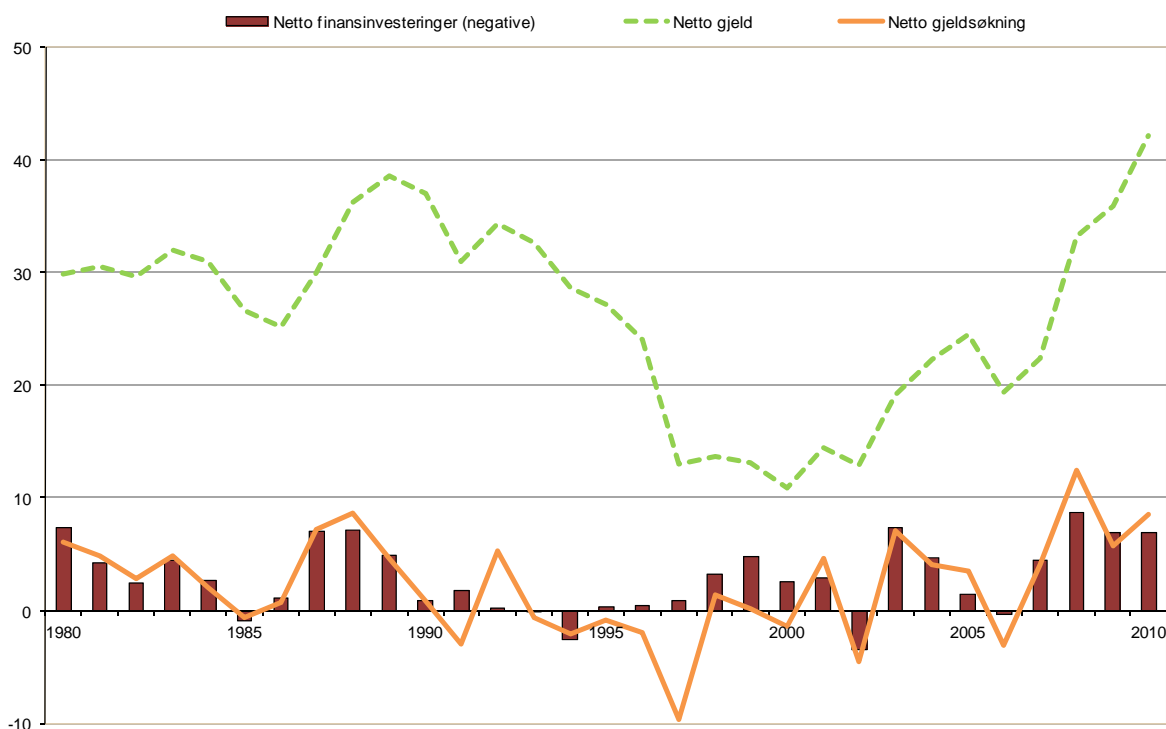
Nettofinansinvestering, med tillegg for eventuelle omvurderinger av fordringer og gjeld, bestemmer utviklingen i kommunesektorens netto fordringsposisjon.

Tabell 2.1 viser utviklingen i nettofinansinvesteringene samlet for kommuner og fylkeskommuner. Dersom aktivitetsveksten er høyere enn inntektsveksten trekker dette i retning av at nettofinansinvesteringene vil bli mer negative.

Økningen i underskuddene de siste årene må ses i sammenheng med høy vekst i bruttoinvesteringene. Etter at bruttoinvesteringene i kommunesektoren hadde falt reelt med om lag 10 prosent over de to årene 2004 og 2005 har investeringene steget reelt med 40 prosent fra 2005 til 2009. Investeringsnivået i kommunesektoren har etter dette kommet opp på et høyt nivå og utgjorde over 13 prosent av inntektene i 2009, en økning fra 11 prosent av inntektene i 2005. Utviklingen i investeringsnivået målt som andel av inntektene framgår av figur 2.5.

Ifølge nasjonalregnskapstallene lagt fram i februar i Økonomisk utsyn steg bruttoinvesteringene i kommuneforvaltningen reelt med om lag 13 prosent fra 2009 til 2010. Når en holder utenom overdragelsen av ansvaret for riksvegene anslås investeringsnivået å ha holdt seg om lag uendret.

Figur 2.4 Nettofinansinvesteringer (negative), nettogjeld og netto gjeldsøkning i kommuneforvaltningen. Prosent av inntekter

Det høye nivået på bruttoinvesteringer og dermed store negative netto finansinvesteringer har brakt med seg en økning i gjeldsnivået i kommunesektoren. Nettofinansinvesteringene i 2010 anslås til -24,3 mrd. kroner, tilsvarende 6,9 prosent av inntektene, som er den samme andelen av inntektene som i 2009.

Figur 2.4 viser utviklingen i netto gjeld (brutto gjeld fratrukket brutto fordringer), basert på statistikken for finansielle sektorregnskaper (Statistisk sentralbyrå).

Tidsserien for netto gjeld for kommunesektoren er betydelig nedjustert i forhold til tallene i novemberrapporten 2010. Dette skyldes en teknisk justering i statistikken for offentlig sektors fordringer og gjeld. Tidligere har det i statistikken blitt registrert en intern fordring i offentlig forvaltning som følge av avvik i overføringene mellom staten og kommunene, slik de framkommer i de statlige og kommunale inntektsregnskapene. Avviket har medført at kommuneforvaltningen over tid har akkumulert en beregnet gjeld til staten. Utslagene av slike interne uoverensstemmelser er nå eliminert som gjeld og fordringer i statistikken, også bakover for tidligere årganger.

Som følge av store negative nettofinansinvesteringer de siste årene har netto gjeld steget til i overkant av 40 prosent av inntektene ved utgangen av 2010. Dette er høyere enn gjeldsnivået på slutten av 1980-tallet. For årene 1997-2000 var nettogjelden så lav som rundt 10 prosent av inntektene, blant annet som følge av flere år med positive omvurderinger av fordringsposter.

2.5 Netto driftsresultat

Netto driftsresultat er utvalgets hovedindikator for den økonomiske balansen i kommuner og fylkeskommuner. Netto driftsresultat viser årets driftsoverskudd etter at renter og avdrag er

betalt, og er et uttrykk for hva kommuner og fylkeskommuner har til disposisjon til avsetninger og investeringer. Over tid bør netto driftsresultat for kommunesektoren under ett utgjøre om lag 3 prosent av inntektene. Kravet vil variere fra kommune til kommune, særlig knyttet til graden av lånefinansiering i den enkelte kommune.

I 2007 og 2008 ble netto driftsresultat i kommunesektoren sterkt redusert, fra 5,5 prosent av inntektene i 2006 til 0,4 prosent i 2008. Reduksjonen hadde sammenheng med lav inntektsvekst, høy vekst i sysselsetting og driftsutgifter, renteøkning og betydelige tap på finansielle plasseringer. I 2009 ble inntektsveksten i kommunesektoren høy, blant annet som følge av økte overføringer som del av de finanspolitiske tiltakene mot finanskrisen. Sammen med lavere rentenivå og betydelige gevinster på finansielle plasseringer bidro dette til at netto driftsresultat økte til 3 prosent av inntektene i 2009. Netto driftsresultat for kommunesektoren som helhet var med dette kommet opp på det nivå det over tid bør ligge på. Men fordi driftsresultatet i kommunene var holdt oppe av ekstraordinære gevinster på finansielle plasseringer, var den underliggende økonomiske balansen i kommunene fortsatt svak.

Tabell 2.3 Netto driftsresultat og brutto driftsresultat eksklusive avskrivninger i prosent av driftsinntekter

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Kommunesektoren							
Brutto driftsresultat	4,5	5,4	7,4	5,1	3,7	4,7	5,5
Netto driftsresultat	2,2	3,6	5,5	2,5	0,4	3,0	3,2
Kommunene utenom Oslo							
Netto driftsresultat	2,0	3,5	5,2	1,9	-0,6	2,7	2,3
Fylkeskommunene utenom Oslo							
Netto driftsresultat	4,3	4,0	5,3	4,0	2,9	4,5	8,7
Oslo kommune							
Netto driftsresultat	1,1	3,6	8,0	4,6	3,9	3,2	1,1

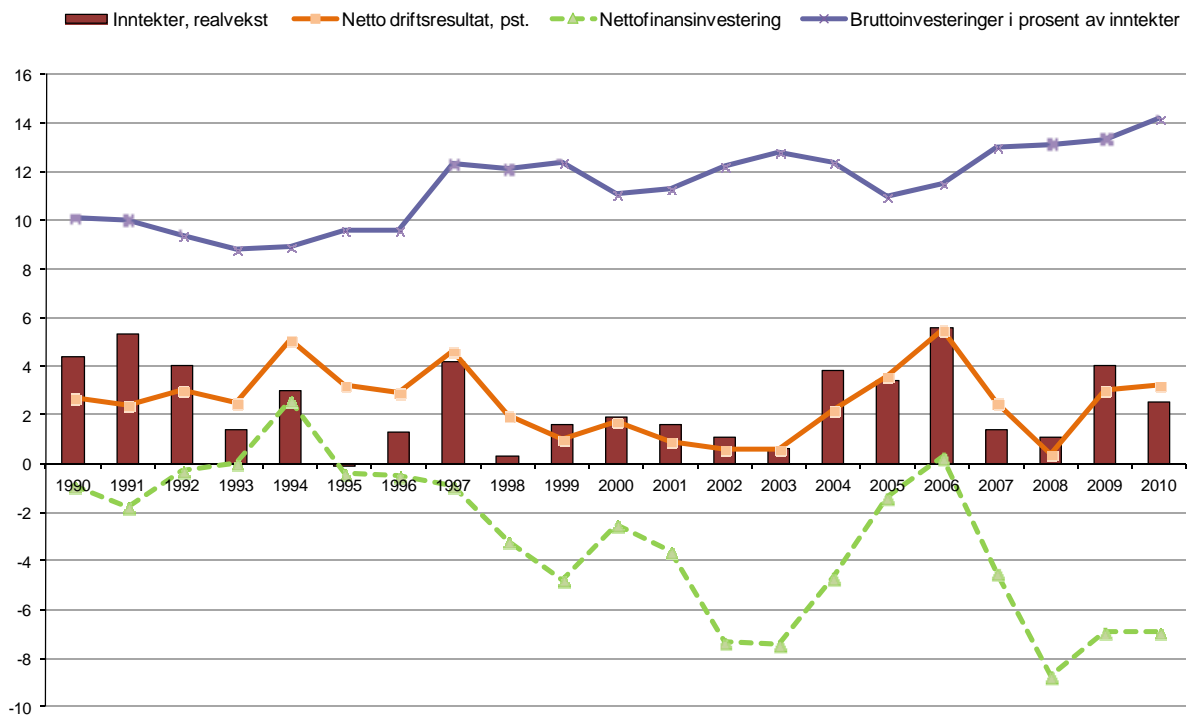
Kilde: Statistisk sentralbyrå

Fylkeskommunene har i mindre grad enn kommunene vært eksponert utviklingen i finansmarkedene og har de siste årene hatt stabile og høye driftsresultater. Netto driftsresultat for fylkeskommunene var som gjennomsnitt over 4 prosent av driftsinntektene over perioden 2004-2009, jf. tabell 2.3.

I 2010 har kommunene og fylkeskommunene hatt svært ulik utvikling i netto driftsresultat, jf. tabell 2.1. For fylkeskommunene utenom Oslo økte nettodriftsresultat fra 4,5 prosent i 2009 til 8,7 prosent i 2010. Denne økningen er i stor grad påvirket av forvaltningsreformen som blant annet innebar at ansvaret for store deler av riksvegnettet ble overført fra staten fra 1. januar 2010. Kompensasjonen for nye oppgaver ble gitt i form av økte rammetilskudd. Dette inntektsføres i driftsregnskapet. En betydelig del av utgiftsøkningen er likevel knyttet til investeringer, som utgiftsføres i investeringsregnskapet. Investeringene er i stor grad finansiert av den økte rammeoverføringen, og det synliggjøres i kommuneregnskapet som en overføring fra drifts- til investeringsregnskapet (dvs. investeringsutgiftene påvirker ikke netto driftsresultat). Finansieringsopplegget for forvaltningsreformen har derfor medført en kraftig økning i driftsresultatet for fylkeskommunene. Det anslås at om lag 4/5 av økningen i netto driftsresultat i fylkeskommunene kan knyttes til forvaltningsreformen.

I kommunene utenom Oslo var veksten i driftsutgifter noe lavere enn veksten i driftsinntekter i 2010, noe som bidro til en viss stigning i brutto driftsresultat. På grunn av sterk reduksjon i finansinntekter ble netto driftsresultat likevel noe redusert, fra 2,7 prosent av inntektene i 2009

Figur 2.5 Utviklingen i kommunesektorens inntekter (reell prosentvis endring fra året før) 1990-2010, sammenliknet med utviklingen netto driftsresultat i prosent av driftsinntekter, bruttoinvesteringer i prosent av inntekter og nettofinansinvesteringer i prosent av inntekter

til 2,3 prosent i 2010, jf. tabell 2.2. Nivået på netto driftsresultat for kommunene utenom Oslo i 2010 ligger litt under gjennomsnittet for perioden 2004-2009, som var på 2¾ prosent av driftsinntektene.

Oslo kommune har gjennomgående tidligere hatt et nivå på netto driftsresultatet godt over gjennomsnittet for kommuneforvaltningen ellers. I perioden 2004-2008 lå netto driftsresultat i landets hovedstad på i overkant av 4 prosent av inntektene som årlig gjennomsnitt. I 2010 ble netto driftsresultatet i Oslo betydelig redusert fra 3,2 prosent i 2009 til 1,1 prosent i 2010.

For kommunesektoren som helhet økte netto driftsresultat fra 3,0 prosent i 2009 til 3,2 prosent i 2010. Korrigert for forvaltningsreformen kan netto driftsresultat anslås å ha blitt redusert fra 3 til 2¾ prosent av inntektene.

Figur 2.5 viser utviklingen i kommunesektorens netto driftsresultat, realveksten i kommunesektorens inntekter og utviklingen bruttoinvesteringer og netto finansinvesteringer. Netto driftsresultat og inntektsutviklingen har i stor grad variert i takt.

2.6 Utviklingen i tjenestetilbud

I avsnittet redegjøres det for befolkningsutviklingen og en del sentrale indikatorer for utviklingen i de kommunale velferdstjenestene i perioden 2005 til 2010. Det er lagt særlig vekt på utviklingen fra 2009 til 2010.

Tallene er hentet fra KOSTRA, der foreløpige tall ble publisert 15. mars 2011, IPLOS og Grunnskolens informasjonssystem (GSI). Innføring av en ny versjon av IPLOS har inntil videre

medført at statistikken for mottakere av tjenester i pleie- og omsorgssektoren i 2009 er usikker og ikke direkte sammenlignbar med 2010.

Indikatorene belyser utviklingstrekk innenfor barnehagesektoren, grunnskolen og videregående opplæring, samt pleie- og omsorgssektoren. Innenfor barnehagesektoren fortsatte den sterke utbyggingen fra de senere år inn i 2010. Andelen barn 1-5 år med plass i barnehage var ved utgangen av året på 89,2 prosent. I grunnskolen var elevtallet og årstimer til undervisning om lag uendret fra året før, men omfanget av årstimer til spesialundervisning økte. Etter flere år med sterk vekst flatet elevtallet i videregående opplæring ut i 2009, og veksten er også lav i 2010.

Demografisk utvikling

Store deler av den kommunale og fylkeskommunale tjenesteproduksjonen er rettet mot bestemte aldersgrupper, og den demografiske utviklingen gir viktig informasjon om utviklingen i behovet for kommunale tjenester. Den demografiske utviklingen i perioden 2005-2010 beskrives i tabell 2.4.

Tabell 2.4 Demografisk utvikling 2005-2010

	2005	2009	2010	Absolutt endring 2005-10	Absolutt endring 2009-10	Prosentvis endring 2009-10
Barnehager:						
Antall barn 1-5 år	290 800	301 500	306 900	16 100	5 400	1,8
Antall barn 1-2 år	115 600	121 700	125 200	9 600	3 500	2,9
Grunnskole:						
Antall barn 6-15 år	622 700	617 800	617 500	-5 200	-300	0,0
Videregående opplæring:						
Antall unge 16-18 år	179 500	193 000	193 300	13 800	300	0,2
Barnevern:						
Antall barn og unge 0-17 år	1 092 700	1 109 200	1 114 400	21 700	5 200	0,5
Pleie- og omsorg:						
Antall eldre 67 år og over	606 200	625 100	637 000	30 800	11 900	1,9
Antall eldre 67-79 år	390 300	405 000	415 900	25 600	10 900	2,7
Antall eldre 80-89 år	185 100	184 400	182 900	-2 200	-1 500	-0,8
Antall eldre 90 år og over	30 800	35 700	38 300	7 500	2 600	7,3
Totalt:						
Antall innbyggere i alt	4 640 200	4 858 200	4 920 300	280 100	62 100	1,3
Antall innbyggere 1-18 år og 67 år og over	1 699 200	1 737 400	1 754 800	55 600	17 400	1,0
Andel innbyggere 1-18 år og 67 år og over (prosent)	36,6	35,8	35,7	-0,9	-0,1	

Kilde: Statistisk sentralbyrå

De viktigste målgruppene for kommunale og fylkeskommunale tjenester er barn og unge 1-18 år og innbyggere 67 år og over. I løpet av de siste fem årene har antall innbyggere i disse gruppene økt med over 55 600, og dette indikerer et økt behov for kommunale tjenester. Antall barn og unge i grunnskolealder har gått noe ned, det samme har antall eldre mellom 80 og 89 år. I de øvrige aldersgruppene har det vært en økning. Veksten har vært særlig sterk blant de aller eldste (90 år og over), og i aldersgruppen 16-18 år. Det samlede innbyggertallet har i perioden økt med i overkant av 280 000.

Økningen i antall barn i barnehagealder har isolert sett gjort det mer krevende å oppnå målsettingen om full barnehagedekning. Regionvise variasjoner rundt demografi, flyttemønster og lignende gjør at det vil kunne være store geografiske forskjeller.

I løpet av 2010 ble det flere barn i barnehagealder, mens antall barn og unge i henholdsvis grunnskolealder og med rett til videregående opplæring var om lag uendret. Det ble flere eldre. Veksten var svært sterk i antallet eldre i gruppen 90 år og over, også for gruppen 67-79 år var det høy vekst, mens det ble færre eldre i aldersgruppen 80-89 år. For 2010 indikerer utvalgets beregninger at merkostnadene knyttet til den demografiske utviklingen var om lag 1,8 milliarder kroner, forutsatt samme standard og dekningsgrader som året før.

Barnehager

Antall barn i barnehagealder har i løpet av de siste fem årene økt kraftig. Barnehagedekningen økte fra i overkant av 76 prosent i 2005 til i overkant av 89 prosent i 2010. Vel halvparten av barna har plass i en kommunal barnehage. Hovedforklaringen på økningen er den sterke barnehageutbyggingen i denne perioden. Nærmere 53 500 flere barn fikk plass i barnehage, hvorav 6 900 i løpet av 2010. For de eldste barna er det tegn til at dekningsgraden stabiliseres, mens dekningsgraden øker blant de yngste barna.

De fem siste årene har det også vært en kraftig økning i andelen heltidsplasser. I snitt tilbrakte hvert barn med barnehageplass om lag 3,5 timer mer i barnehagen per uke i 2010 enn i 2005. Kapasitetsveksten var altså enda større enn det økningen i antall barn med barnehageplass

Tabell 2.5 Utvikling i barnehagesektoren 2005-2010 (private og kommunale)

	2005	2009	2010	Absolutt endring 2005-10	Absolutt endring 2009-10	Prosentvis endring 2009-10
Produksjon:						
Barn med plass i barnehage i alt:	223 400	270 000	276 900	53 500	6 900	2,6
- herav andel i kommunal barnehage	53,1	53,3	52,9	-0,2	-0,4	
Barn 1-2 år med plass i barnehage	62 300	93 900	98 600	36 300	4 700	5,0
Andel barn med heltidsplass (41 timer eller mer per uke)	69,6	85,3	87,1	17,5	1,8	
Korrigerte oppholdstimer (kommunale barnehager, i 1000)*	308 000	423 700	435 400	127 400	11 700	2,8
Ukorrigerte oppholdstimer (kommunale barnehager, i 1000)	224 668	293 185	300 341	75 673	7 156	2,4
Gjennomsnittlig oppholdstid per barn per uke	39,0	42,2	42,5	3,5	0,3	0,7
Dekningsgrad:						
Andel av 1-5-åringer som har barnehageplass	76,0	88,5	89,2	13,2	0,7	
Andel av 1-2-åringer som har barnehageplass	53,9	77,1	78,8	24,9	1,7	
Andel av 3-5-åringer som har barnehageplass	90,6	96,2	96,4	5,8	0,2	
Ressursinnsats:						
Antall årsverk	50 300	68 100	70 100	19 800	2 000	2,9
Antall årsverk i kommunale barnehager	27 300	36 900	37 600	10 300	680	1,8
Kvalitet:						
Andel styrere og pedagogiske ledere med godkjent førskoleutdanning	89,2	83,6	84,7	-4,5	1,1	
Andel assistenter med førskole-, fag- eller annen pedagogisk utdanning	18,8	23,7	24,3	5,5	0,6	

Kilde: Statistisk sentralbyrå

*Oppholdstimer i kommunale barnehager korrigert for alder og oppholdstidskategorier. Antall barn 0-2 år vektet med 2, antall barn 3 år vektet med 1, 5 og 4-6 åringer vektet med 1. Oppholdstid 0-8 timer vektet med 6, timer, 9-16 vektet med 13 timer, 17-24 timer vektet med 21 timer, 25-32 timer vektet med 29 timer, 33-40 timer vektet med 37 timer, og 41 timer eller mer vektet med 45 timer.

tyder på. Målt ved antall oppholdstimer i kommunale barnehager økte kapasiteten med 34 prosent fra 2005 til 2010, mens veksten i antall barn med plass i barnehage var om lag 24 prosent.

Parallelt med den sterke utbyggingen av barnehageplasser har det vært en kraftig økning i ressursinnsatsen, målt ved avtalte årsverk. Hvis en ser perioden siden 2005 under ett har veksten i ressursinnsatsen (39 prosent) ligget på om lag samme nivå som kapasitetsveksten i sektoren, målt ved korrigerede oppholdstimer i kommunale barnehager (41 prosent). I 2010 økte ressursinnsatsen noe mindre enn hva økningen i korrigert oppholdstid isolert sett skulle tilsi.

Andel styrere og pedagogiske ledere med godkjent førskolelærerutdanning har de siste årene gått jevnt ned, men økte svakt igjen fra 2009 til 2010. Nedgangen må ses i sammenheng med at antall barnehager og antall barnehageplasser økte kraftig i samme periode. Antallet økte riktignok, men ikke i samme takt som utbyggingen av sektoren. Andelen assistenter med fagutdanning økte på sin side betydelig i perioden 2005 til 2010.

Grunnskole

Elevtallet i grunnskolen gikk i flere år ned, men i 2009 flatet det ut, og i 2010 økte det igjen noe. Ressursinnsatsen, målt ved årstimer til undervisning, økte på sin side gjennom hele perioden. I 2010 er det totale årstimetallet uendret, men årstimer til spesialundervisning har økt. Antallet elever som fikk spesialundervisning økte på alle på alle alderstrinn, men veksten var relativt sett noe svakere på barnetrinnet enn på mellom- og ungdomstrinnet. Imidlertid fikk hver elev som

Tabell 2.6 Utvikling i grunnskoleopplæring 2005-2010 (privat og offentlig)

	2005	2009	2010	Absolutt endring 2005-10	Absolutt endring 2009-10	Prosentvis endring 2009-10
Produksjon:						
Elever i alt i grunnskolen	619 600	613 900	614 000	-5 600	100	0
Elever i private grunnskoler	14 500	15 800	16 300	1 800	400	2,6
Antall elever med plass i SFO	129 700	143 600	145 600	15 900	2 000	1,4
Antall elever med spesialundervisning	34 500	45 400	50 300	15 800	4 900	10,8
Dekningsgrad:						
Andel elever 6-9 år med plass i SFO*	52,3	59,5	60,6	8,3	1,1	
Ressursinnsats:						
Årsverk av undervisningspersonale**	50 800	50 500	..			
Årstimer til undervisning i alt (i 1000)***	33 600	35 200	35 200	1 600	0	0,0
- Derav årstimer til spesialundervisning (i 1000)	4 600	5 700	6 000	1 400	300	5,3
Årstimer til undervisn. i alt per elev***	54,1	57,3	57,4	3,3	0,1	0,2
Kvalitet:						
Gjennomsnittlig gruppestørrelse 1.-7. årstrinn****	13,5	13,2	13,2	-0,3	0,0	
Gjennomsnittlig gruppestørrelse 8.-10. årstrinn****	15,1	14,8	14,9	-0,2	0,1	

Kilde: Statistisk sentralbyrå,

* Andel innbyggere 6-9 år i kommunal og privat SFO.

** Det er brudd i tidsserien for årsverksrapportering fra GSI, etter 2006. 2006, 2007, 2008 og 2009 er ikke direkte sammenlignbare. Byttet datakilde: 2010-data foreligger ikke før 15/6

***Begrepene årstimer og årstimer per elev kan illustreres gjennom et eksempel. På en skole med 10 lærere hvor alle underviser 26 timer per uke i 38 uker, vil antall årstimer ved skolen være 9 880 (10x26x38). Og dersom skolen har 135 elever, blir årstimer per elev 73,2 (9 880/135).

**** Indikatoren viser beregnet gjennomsnittlig gruppestørrelse ved å se på forholdet mellom elevtimer og lærertimer. Elevtimer er det samlede antall timer elevene har krav på etter forskriftsfestet fag- og timefordeling, herunder eventuelle kommunale tillegg til nasjonal norm. Lærertimer er det samlede antall timer lærerne underviser. Selv om antall elever i en gitt undervisningssituasjon vil variere innenfor den enkelte skole og det enkelte årstrinn, gir indikatoren et bilde av hvor mange elever som i gjennomsnitt befinner seg i undervisningssituasjonen til den enkelte lærer.

mottok spesialundervisning i snitt færre timer enn tidligere. Andelen elever som mottar spesialundervisning, øker med alderstrinnene, fra om lag fire prosent i 1. klasse til om lag elleve prosent i tiende klasse.

Om lag 6 av 10 barn mellom seks og ni år hadde i 2010 plass i skolefritidsordningen (SFO). Andelen økte med i alt 8,3 prosentpoeng de siste fem årene. Økningen fra 2009 til 2010 var på 1,1 prosentpoeng.

Barnevern

Barnevernstjenestene har økt i omfang den siste femårsperioden. Når barnevernet får en melding, skal det innen én uke avklares om det skal settes i gang en undersøkelse eller om meldingen kan henlegges. En undersøkelse skal gjennomføres innen tre måneder (i særlige tilfeller kan fristen være seks måneder). I snitt fører om lag halvparten av undersøkelsene til tiltak. De siste årene har både antallet årsverk, antall undersøkelser og antall barn som tar i mot hjelp fra barnevernet, økt, også når en ser det opp mot veksten i antallet barn og unge. Andelen undersøkelser der saksbehandlingstiden overskred fristen i lovverket på tre måneder, har gått noe ned.

Tabell 2.7 Utvikling i barnevernet 2005-2010 (private og kommunale)

	2005	2009	2010	Absolutt endring 2005-10	Absolutt endring 2009-10	Prosentvis endring 2009-10
Produksjon:						
Antall undersøkelser	26 000	36 500	39 900	13 900	3 400	9,2
Antall barn med barneverntiltak av innbyggere 0-17 år	39 900	47 100	50 400	10 500	3 300	7,0
Dekningsgrad:						
Andel barn med undersøkelse av innbyggere 0-17 år	2,4	3,3	3,6	1,2	0,3	
Andel barn med barneverntiltak av innbyggere 0-17 år	3,6	4,3	4,5	0,9	0,2	
Ressursinnsats:						
Antall årsverk	2 600	3 400	3 500	900	100	3,3
Kvalitet:						
Stillinger med fagutdanning per 1 000 barn 0-17 år	2,4	2,8	2,9	0,5	0,1	3,6
Andel undersøkelser med behandlingstid over tre måneder	26,4	24,8	24,3	-1,6	-0,5	

Denne utviklingen fortsatte også i 2010. I alt mottok vel 50 000 barn og unge hjelp fra barnevernet. De fleste av disse (vel åtte av ti) tok kun i mot hjelpetiltak, som for eksempel økonomisk hjelp, besøkshjem, barnehage eller støttekontakt.

Pleie og omsorgstjenester

Innen pleie- og omsorgstjenestene er det økende behov knyttet til at det blir flere eldre, særlig i aldersgruppen over 90 år, samtidig som det blir flere yngre mottakere. De siste årene har antall mottakere av hjemmetjenester under 67 år økt betydelig mer enn befolkningsveksten skulle tilsi, og denne gruppen utgjør en stadig større andel av mottakerne av hjemmetjenester. Samlet sett har utviklingen de siste årene vist en betydelig endring i hvilke grupper som benytter de hjemmebaserte pleie- og omsorgstjenestene. Endring i sammensetningen av mottakergruppen med flere mottakere blant yngre og de eldste kan tyde på økt pleietyngde blant mottakerne.

I andre halvår 2009 ble det innført ny versjon av IPLOS. Konvertering av data og produksjonsrutiner har medført en viss usikkerhet knyttet til resultatene for denne statistikken. Endringer i innhold og standarder medfører dessuten at tallene for hjemmetjenester og

institusjoner for 2009 og 2010 ikke er direkte sammenlignbare med foregående år. 2009 og 2010 tallene er i utgangspunktet sammenlignbare, men det er generelt stor usikkerhet knyttet til 2009-tallene, slik at verdien av å sammenligne 2009 og 2010 tallene er liten.

Årsverk av leger i institusjon økte betydelig, og også fysioterapeutdekningen gikk noe opp. Andelen tjenestemottakertilpassede enerom der beboeren har eget bad og toalett økte betydelig i 2010, men det er stor usikkerhet knyttet til disse tallene. Andel årsverk med fagutdanning økte noe i løpet av de siste fem årene.

Tabell 2.8 Utvikling i pleie- og omsorgssektoren 2005-2010 (private og kommunale)

	2005	2009	2010	Absolutt endring 2005-10	Absolutt endring 2009-10	Prosentvis endring 2009-10
Produksjon:						
Antall mottakere av hjemmetjenester*	164 600	186 300	186 000	..	..	..
- herav under 67 år	50 200	76 700	77 300	..	..	..
- herav 67-79 år	36 400	33 500	33 000	..	..	..
- herav over 80 år	78 100	76 100	75 700	..	..	..
Antall beboere i institusjon**	40 700	44 400	43 900	..	..	..
Kommunalt disponerte omsorgsboliger, i alt	25 600	27 500	27 500	1 900	0	0,0
Dekningsgrad:						
Andel 80 år og over som bor på institusjon**	14,5	14,5	14,3	..	..	..
Andel 67 år og over som mottar hjemmetjenester**	18,9	17,6	17,1	..	..	..
Andel 80 år og over som mottar hjemmetjenester**	36,2	34,6	34,2	..	..	..
Ressursinnsats:						
Årsverk i alt ***	107 100	123 500	126 800	19 700	3 300	2,7
Kvalitet:						
Legeårsverk per 1000 plasser i institusjon	6,7	9,3	9,9	3,2	0,6	6,5
Fysioterapiårsverk per 1000 plasser i institusjon****	7,5	8,6	9,0	1,5	0,4	4,2
Andel årsverk med fagutdanning	70	72	73	3	1	..
Andel plasser i brukertilpasset enerom m/ bad/wc	55,8	65,0	76,1	20,3	11,1	17,1

Kilde: Statistisk sentralbyrå

* Brudd i tidsserien. Tallene for 2004 refererer seg til mottakere av hjemmetjenester, hentet fra innrapporterte KOSTRA-skjema. F.o.m. 2007 er dataserien definert som mottakere av kjernejenester i IPLOS, og inkluderer da også antall personer som mottar avlastning utenfor institusjon og omsorgslønn, samt hjemmesykepleie, praktisk bistand og brukerstyrt personlig assistanse (BPA).

** Brudd i tidsserien på grunn av innføring av ny datakilde i 2007, nytt innhold f.o.m. 2007.

*** Årsverksstatistikken er registerbasert personellstatistikk fra KOSTRA. Statistikken baserer seg i hovedsak på Rikstrygdeverkets

Arbeidstaker/Arbeidsgiverregister. SSB supplerer A/A-statistikken med tall fra andre registre. Innrapportering til A/A-registeret skjer løpende gjennom året. Registerstatistikk gir ikke mulighet til å skille ut vikarer. Årsverk er beregnet ut fra avtalt arbeidstid.

****Omfatter kun fysioterapeuter med driftsavtale.

Videregående opplæring

Antall 16-18-åring økte kraftig i flere år, og den demografiske utfordringen var som følge av dette større for fylkeskommunene enn for kommunene. Andelen av 16-18-åringene som er i videregående opplæring har ligget relativt stabilt rundt 90 prosent. I 2009 flatet veksten i antallet unge i alderen 16-18 år ut, og veksten var lav også i 2010. Det var en klar nedgang i antall lærlinger, mens antall elever i videregående skole økte. I 2010 var det registrert om lag 1 800 færre lærlinger i videregående opplæring enn i 2009. Dette var det andre året på rad at antall lærlinger gikk ned, men nedgangen er mindre fra 2009 til 2010 enn fra 2008 til 2009. Tilbakegangen var tydelig innenfor store utdanningsprogram som elektrofag, bygg- og anlegg samt teknikk og industriell produksjon. Noe av nedgangen i antall lærlinger kan skyldes at foreløpige tall for 2010 sammenlignes med endelige tall for 2009. Ettersom det tar tid fra

lærlingen har startet i lære til lærekontrakten godkjennes, forventes de endelige tallene for 2010 å bli noe høyere.

Ressursinnsatsen ved de fylkeskommunale skolene, målt ved avtalte lærerårsverk korrigert for legemeldt sykefravær og fødselspermisjon, var noe høyere i 2010 enn året før, men veksten var svakere enn veksten i elevtallet. Andelen av elevene som fikk oppfylt førstevalget i 2010 økte med 4,2 prosentpoeng sammenlignet med året før. Andelen som sluttet i løpet av året ble imidlertid redusert med et halvt prosentpoeng, noe som kan ha sammenheng med for få læreplasser.

Tabell 2.9 Videregående opplæring 2005-2010 (private og offentlige)

	2005	2009	2010	Absolutt endring 2005-10	Absolutt endring 2009-10	Prosentvis endring 2009-10
Produksjon:						
Antall elever i videregående skole i alt	181 800	190 900	193 800	12 000	3 000	1,6
- herav i fylkeskommunale videregående skoler	171 700	177 500	178 500	6 800	1 000	0,6
Antall lærlinger	31 300	36 000	34 200	2 900	-1 800	-5,0
Antall elever i fagskoler	3 400	6 500	5 700	2 300	-800	-12,9
Dekningsgrad:						
Andel 16-18-åringer som er i videregående opplæring (både elever og lærlinger)	90,1	91,0	91,0	0,9	0,0	
Andel av elevene som er 20 år eller eldre*	10,1	7,9	8,6	-1,5	0,7	
Ressursinnsats:						
Lærerårsverk i alt, fylkeskommunale skoler, minus fravær	19 900	21 100	21 400	1 600	300	1,4
Elever i fylkeskommunale skoler per lærerårsverk, minus fravær	8,8	8,7	8,6	-0,2	-0,1	-1,1
Kvalitet:						
Andel elever med førstevalget til skole og kurs oppfylt	74,9	78,1	82,3	7,4	4,2	
Andel elever som har sluttet i løpet av året	:	4,4	4,9	:	0,5	

Kilde: Statistisk sentralbyrå

* Tallene omfatter ikke egen innsamling for voksne.

3 Den økonomiske situasjonen i kommunesektoren

1. mars 2011

Notat fra TBU til 1. konsultasjonsmøte mellom staten og kommunesektoren om statsbudsjettet for 2012

Det tekniske beregningsutvalg for kommunal og fylkeskommunal økonomi (TBU) har i forbindelse med det første konsultasjonsmøtet om statsbudsjettet for 2012 fått i oppdrag å utarbeide et notat om den økonomiske situasjonen i kommunesektoren. Notatets to første deler gir en kort beskrivelse av den økonomiske situasjonen ved utgangen av 2010 og bygger på tilgjengelig informasjon per 28. februar 2011. Alle tall for 2010 er anslag som er beheftet med usikkerhet. I del 3 gjør utvalget rede for sin forståelse av den økonomiske situasjonen i kommunesektoren.

3.1 Utviklingen i netto driftsresultat

Utvalget betrakter netto driftsresultat som hovedindikatoren for økonomisk balanse i kommunesektoren. Netto driftsresultat viser hvor mye som kan disponeres til avsetninger og investeringer etter at driftsutgifter, renter og avdrag er betalt. Utviklingen i brutto og netto driftsresultat i perioden 2004-2010 er vist i tabell 3.1. Anslagene på brutto og netto driftsresultat i 2010 bygger på en regnskapsundersøkelse utført av KS i februar 2011. Tallene bygger på oppgaver fra 259 kommuner (inklusive Oslo) og alle fylkeskommunene. Tallene for kommunene dekker 78 prosent av landets befolkning.

I 2007 og 2008 ble netto driftsresultat i kommunesektoren sterkt redusert, fra 5,5 prosent av inntektene i 2006 til 0,4 prosent i 2008. Reduksjonen hadde sammenheng med lav inntektsvekst, høy vekst i sysselsetting og driftsutgifter, renteøkning og betydelige tap på finansielle plasseringer. I 2009 ble inntektsveksten i kommunesektoren høy, blant annet som følge av økte overføringer som del av de finanspolitiske tiltakene mot finanskrisen. Sammen med lavere rentenivå og betydelige gevinster på finansielle plasseringer bidro dette til at netto driftsresultat økte til 3 prosent av inntektene i 2009. Netto driftsresultat for kommunesektoren som helhet var med dette kommet opp på det nivå det over tid bør ligge på. Men fordi driftsresultatet i kommunene var holdt oppe av ekstraordinære gevinster på finansielle plasseringer, var det utvalgets vurdering at den underliggende økonomiske balansen i kommunene fortsatt var svak.

Tabell 3.1 Brutto¹⁾ og netto driftsresultat som andel av inntekter (prosent). 2004-2010

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010 ²⁾
Kommunesektoren							
Brutto driftsresultat	4,5	5,5	7,5	5,1	3,8	4,8	
Netto driftsresultat	2,2	3,6	5,5	2,5	0,4	3,0	3,0
Kommunene (inkl. Oslo)							
Brutto driftsresultat	4,3	5,6	7,5				
Netto driftsresultat	1,8	3,5	5,6	2,3	-0,0	2,7	2,0
Fylkeskommunene (ekskl. Oslo)							
Brutto driftsresultat	5,4	4,9	6,9	5,0	3,3	5,9	10,2
Netto driftsresultat	4,3	4,0	5,3	4,0	2,9	4,5	8,7

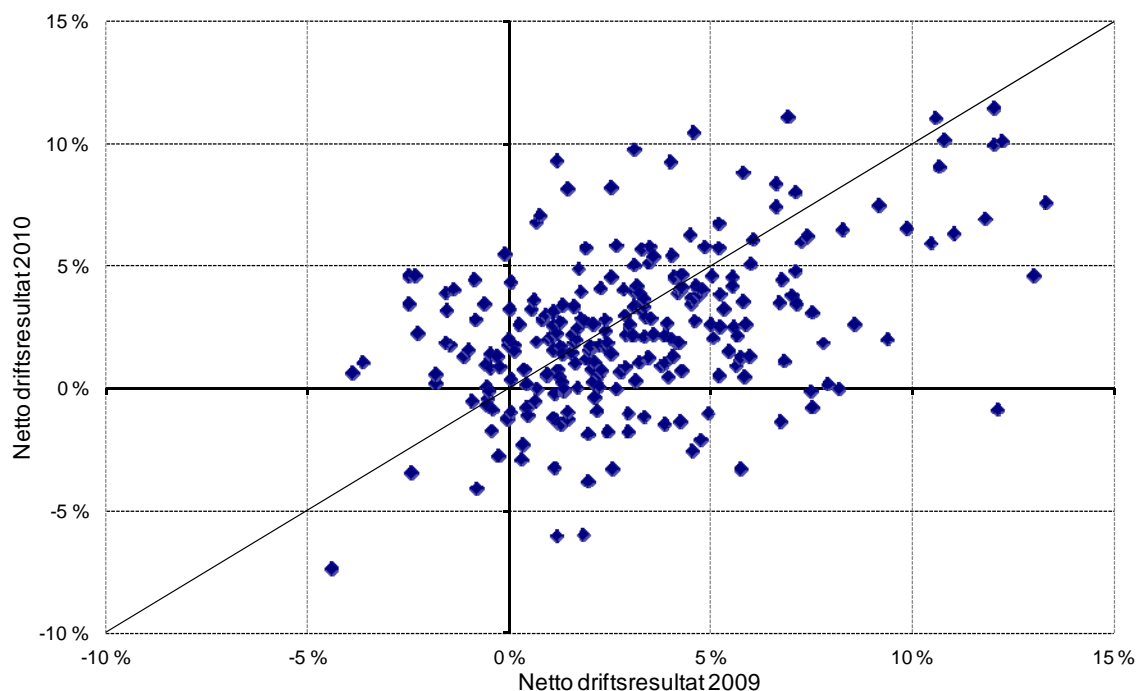
¹⁾ Eks. avskrivninger.

²⁾ Anslag basert på regnskapsundersøkelse foretatt av KS med data fra 259 kommuner (inkl. Oslo) og 18 fylkeskommuner.

I 2010 har kommunene og fylkeskommunene hatt svært ulik utvikling i netto driftsresultat. Fylkeskommunenes driftsresultater er i stor grad påvirket av forvaltningsreformen som blant annet innebar at ansvaret for store deler av riksvegnettet er overført fra staten. Kompensasjonen for nye oppgaver ble gitt i form av økte rammetilskudd. Dette inntektsføres i driftsregnskapet. En betydelig del av utgiftsøkningen er likevel knyttet til investeringer, som utgiftsføres i investeringsregnskapet. Investeringene er i stor grad finansiert av den økte rammeoverføringen, og det synliggjøres i kommuneregnskapet som en overføring fra drifts- til investeringsregnskapet (dvs. investeringsutgiftene påvirker ikke netto driftsresultat). Finansieringsopplegget for forvaltningsreformen har derfor medført en kraftig økning i driftsresultatet for fylkeskommunene. Men selv når det korrigeres for forvaltningsreformen, ble driftsresultatet for fylkeskommunene forbedret fra 2009 til 2010. Det anslås at om lag 4/5 av økningen i netto driftsresultat kan knyttes til forvaltningsreformen¹. Den resterende økningen i netto driftsresultat har sammenheng med merskattevekst og høy momskompensasjon knyttet til veginvesteringer.

I kommunene (inkl. Oslo) var veksten i driftsutgifter noe lavere enn veksten i driftsinntekter i 2010, noe som bidro til en viss styrking av brutto driftsresultat. På grunn av sterk reduksjon i finansinntekter ble netto driftsresultat likevel redusert, fra 2,7 prosent av inntektene i 2009 til 2,0 prosent i 2010. Den sterke reduksjonen i finansinntekter må ses i sammenheng med at disse inntektene var ekstraordinært høye i 2009. De samlede rente- og avdragsutgiftene var på et nokså normalt nivå i 2010, bare så vidt høyere enn gjennomsnittet for de seks foregående år.

Figur 3.1 Netto driftsresultat i 2009 og 2010 i prosent av inntektene. Tall for 259 kommuner¹⁾

¹⁾ Fem av kommunene som inngår i regnskapsundersøkelsen, hadde netto driftsresultat på over 15 prosent i 2009 og/eller 2010 og inngår ikke i figuren.

¹ Dette anslaget bygger på at det direkte ble overført 1,6 mrd. kroner knyttet til fylkesveginvesteringer, samt at det antas at halvparten av økningen i frie inntekter knyttet til samferdsel på 0,95 mrd. kroner også har gått til investeringer.

For kommunesektoren som helhet ble netto driftsresultat om lag uendret fra 2009 til 2010 når det ikke tas hensyn til virkningene av forvaltningsreformen. Korrigert for disse forholdene kan netto driftsresultat for 2010 anslås til 2½ prosent av inntektene, dvs. en svekkelse på om lag ½ prosentpoeng i forhold til 2009.

Et flertall av kommunene som omfattes av undersøkelsen hadde en reduksjon i netto driftsresultat fra 2009 til 2010. Dette er illustrert i figur 3.1 ved at mer enn halvparten (59 prosent) av observasjonene ligger under hjelpelinja for samme driftsresultat i begge år. Videre er det en økning i antall kommuner med negativt netto driftsresultat. Mens 15 prosent av utvalgskommunene hadde negativt netto driftsresultat i 2009, er andelen økt til 18 prosent i 2010. Netto driftsresultat i 2010 er høyest i de små og mellomstore kommunene.

3.2 Utviklingen i inntekter, aktivitet og underskudd

I tabell 3.2 presenteres en del indikatorer som gir uttrykk for utviklingen i inntekter, aktivitet og underskudd før lånetransaksjoner i kommunesektoren i perioden 2004-2010. Tallene er basert på Økonomisk utsyn fra Statistisk sentralbyrå publisert 17. februar 2011.

Tabell 3.2 Utviklingen i kommuneøkonomien 2004-2010¹⁾

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Inntekter, realvekst (%) ²⁾	3,8	3,4	5,6	1,4	1,1	4,0	2,2
Deflator, vekst (%)	3,3	2,5	3,6	4,4	6,4	3,9	3,7
Aktivitetsendring i kommunesektoren (%) ³⁾	1,6	-1,1	2,9	5,3	3,3	4,5	1,7
Utførte timeverk, vekst (%) ³⁾	1,6	0,8	1,3	3,2	3,5	2,7	2,2
Bruttoinvesteringer, realvekst (%) ³⁾	-3,1	-7,6	9,8	14,0	2,3	9,7	1,7
Bruttoinvesteringer, andel av inntekter (%)	12,4	11,0	11,5	13,0	13,1	13,3	14,7
Overskudd før lånetransaksjoner, milliarder kroner	-10,4	-3,3	0,7	-12,5	-25,9	-22,7	-24,0
Overskudd før lånetransaksjoner, andel av inntekter(%)	-4,7	-1,4	0,3	-4,5	-8,7	-6,9	-6,9
Frie inntekter, andel av samlede inntekter (%) ⁴⁾	73,0	73,0	73,0	71,6	71,3	71,9	72,5
Frie inntekter, realvekst (%) ⁵⁾	3,4	2,8	6,2	-0,7	0,0	3,0	2,0

1) Oppdaterte tall siden utvalgets rapport fra november 2010 og tidligere år. Foreløpige tall for 2010 er basert på Økonomisk utsyn fra Statistisk sentralbyrå og regnskapsundersøkelse fra KS.

2) Inntekter innenfor kommuneopplegget korrigert for oppgaveendringer.

3) Korrigert for oppgaveendringer.

4) Frie inntekter inkludert momskompensasjon.

5) Korrigert for oppgaveendringer og innlemming av øremerkede tilskudd.

Realveksten i kommunesektorens inntekter anslås til 2,2 prosent i 2010, mens veksten i de frie inntektene anslås til 2,0 prosent. Inntektsveksten i 2010 er lavere enn i 2009 (4 prosent) og ligger også litt i underkant av den gjennomsnittlige årlige veksten for perioden 2001-2008. I forhold til utvalgets rapport fra november 2010 er den samlede inntektsveksten for 2010 nedjustert med 0,1 prosentpoeng. Flere forhold påvirker justeringer i beregnet inntektsvekst fra 2009 til 2010 i forskjellige retninger. Skatteinntektene i 2010 ble om lag som anslått i Nasjonalbudsjettet 2011. En tilleggsbevilgning på 1 mrd. kroner i rammeoverføringer i forbindelse med nysaldert budsjett 2010 bidrar isolert sett til høyere inntektsvekst, mens lavere øremerkede overføringer i regnskapet for 2010 og høyere deflator enn forutsatt isolert sett bidrar til lavere inntektsvekst enn tidligere lagt til grunn. Anslaget på inntektsutviklingen i 2010 er basert på et anslag på den kommunale deflatoren på 3,7 prosent. Dette er om lag ½

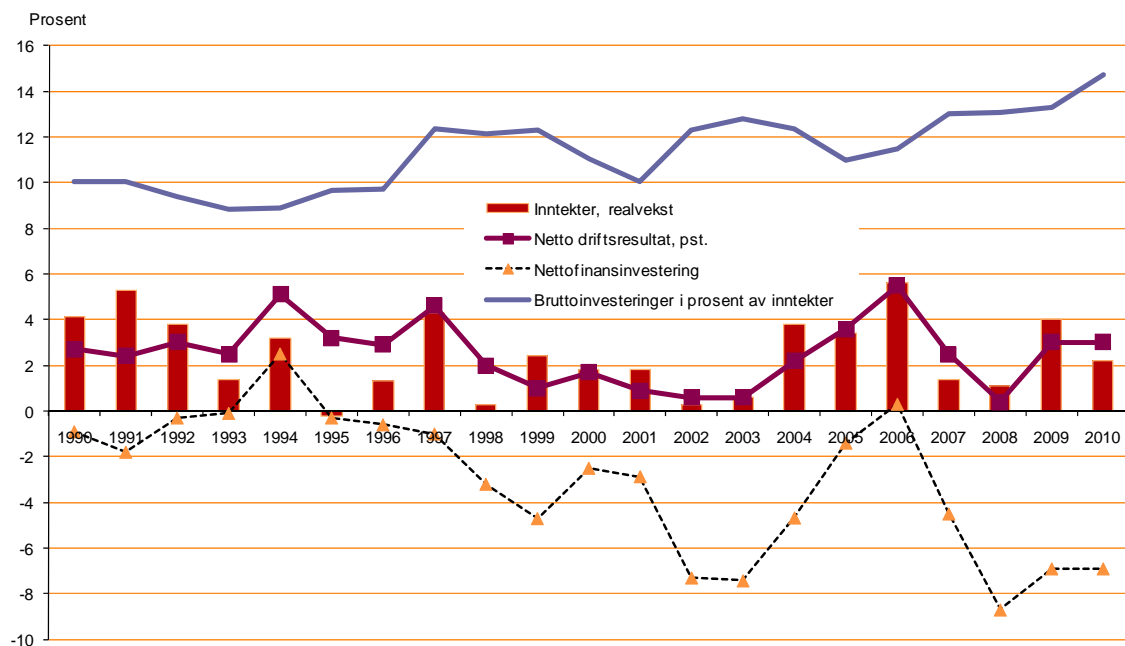
prosentpoeng høyere enn tidligere anslått, bla. som følge av høye energipriser mot slutten av 2010 og høyere årslønnsvekst enn tidligere lagt til grunn.

Ifølge tall fra Økonomisk utsyn økte utførte timeverk i kommuneforvaltningen med 2,2 prosent fra 2009 til 2010, dvs. på linje med den beregnede inntektsveksten. Stigningen i den kommunale sysselsettingen i 2010 var klart lavere enn veksten de tre foregående årene, da den økte med over 3 prosent i gjennomsnitt pr år.

Ansvaret for store deler av riksvegnettet ble overført fra staten til fylkeskommunene i 2010, som et ledd i forvaltningsreformen. Dette har medført en kraftig vekst i bruttoinvesteringene i fylkeskommunene. Ifølge de foreløpige nasjonalregnskapstallene steg bruttoinvesteringene i kommunesektoren reelt med om lag 13 prosent fra 2009 til 2010. Når en på usikkert tallgrunnlag holder utenfor overdragelsen av ansvaret for riksvegene, kan investeringsveksten som vist i tabellen anslås til reelt om lag 2 prosent fra 2009 til 2010. Målt som andel av inntektene ligger investeringene på et historisk høyt nivå.

For å måle den samlede aktivitetsutviklingen i kommunesektoren benyttes en indikator der endring i sysselsetting (timeverk), endring i produktinnsats (faste priser) og endring i brutto realinvesteringer (faste priser) veies sammen. Aktivitetsindikatoren gir uttrykk for ressursbruken knyttet til løpende tjenesteproduksjon og nyinvesteringer. Aktivitetsveksten fra 2009 til 2010 anslås til 1,7 prosent når vi holder utenfor økte investeringer og varekjøp knyttet til fylkeskommunenes overtakelse av ansvaret for tidligere statlige riksveger. Dette innebærer at aktivitetsveksten i kommunesektoren i 2010 ser ut til å ha blitt noe avdempet i forhold til tidligere år, når en korrigerer for forvaltningsreformen. Aktivitetsveksten for 2010 er betydelig nedjustert i forhold til utvalgets rapport fra november 2010, noe som har sammenheng med

Figur 2. Utviklingen i kommunesektorens inntekter (prosent volumendring fra året før) 1990-2010, sammenliknet med utviklingen netto driftsresultat (i prosent av driftsinntekter), og bruttoinvesteringer og overskudd før lånetransaksjoner (i prosent av inntekter)

nedjusteringer av veksten i timeverk og at investeringer og produktinnsats i større grad er korrigert for forvaltningsreformen. Videre er aktivitetsveksten betydelig redusert i forhold til 2009. Det må ses i sammenheng med at kommunesektoren i 2009 fikk et ekstraordinært vedlikeholdstilskudd som del av de finanspolitiske tiltakene mot finanskrisen.

Underskudd før lånetransaksjoner anslås til om lag 24 mrd. kroner i 2010, tilsvarende knapt 7 prosent av inntektene, som er samme nivå i forhold til inntektene som i 2009. Målt som andel av inntektene har kommunesektorens gjeld økt kraftig de siste årene. Underskuddet i 2010 vil bidra til ytterligere økning i gjeldsgraden. Utviklingen i overskudd før lånetransaksjoner er illustrert i figur 2 sammen med utviklingen i inntekter og netto driftsresultat.

Kommunesektorens inntekter omfatter ulike komponenter som skatteinntekter, rammetilskudd, øremerkede tilskudd og gebyrinntekter (brukerbetaling mv.). Kommunesektorens frie inntekter består av skatteinntekter og rammeoverføringer. I 2009 og 2010 har andelen frie inntekter økt. I 2009 hadde dette sammenheng med innlemming av tilskuddet til psykisk helse i kommunene og i 2010 med forvaltningsreformen.

3.3 Utvalgets situasjonsforståelse

Realveksten i kommunesektorens inntekter anslås til 2,2 prosent i 2010, mens de frie inntektene anslås å få en vekst på 2,0 prosent. Dette innebærer at nivået på de frie inntektene blir om lag som anslått i budsjettopplegget for 2010, mens nivået på de samlede inntektene blir noe lavere. Inntektsveksten for 2010 var lavere enn i 2009, noe som har sammenheng med at den finanspolitiske tiltakspakken mot finanskrisen bidro til høy inntektsvekst i 2009.

Aktivitetsveksten er mer avdempet i forhold til de foregående år, og anslås til 1,7 prosent i 2010. Investeringene i kommunesektoren ligger på et historisk høyt nivå, og investeringene synes å være høye innenfor de fleste tjenesteområder.

Utvalget betrakter netto driftsresultat som hovedindikatoren for økonomisk balanse i kommunesektoren. Kommunesektorens netto driftsresultat ble kraftig forbedret i 2009, fra 0,4 prosent av inntektene i 2008 til 3,0 prosent i 2009. Selv om dette innebar at driftsresultatet kom opp på et tilfredsstillende nivå, ble den underliggende økonomiske balansen i kommunene fortsatt vurdert som svak fordi driftsresultatet var holdt oppe av ekstraordinære gevinster på finansielle plasseringer. Dette forholdet kom også til uttrykk i 2010 ved at netto driftsresultat ble klart redusert til tross for en viss økning i brutto driftsresultat og til tross for at kommunene fikk tilført 1 mrd. kroner i ekstra rammeoverføringer mot slutten av året. Fylkeskommunene er i mindre grad enn kommunene eksponert for utviklingen i finansmarkedene og har de senere årene hatt stabile og høye driftsresultater. Fylkeskommunenes netto driftsresultat ble ytterligere forbedret i 2010.

Sett i forhold til anslag på inntekter i 2010 i Revidert nasjonalbudsjett 2010, legger Regjeringens budsjettforslag for 2011 opp til en reell vekst i kommunesektorens samlede inntekter på om lag 5,7 mrd. kroner og en reell vekst i de frie inntektene på 2,75 mrd. kroner.

Sett i forhold til anslag på regnskap for 2010 i Nasjonalbudsjettet 2011 innebærer forslaget en reell vekst i de samlede inntektene på om lag 5,1 mrd. kroner eller 1,5 prosent og en vekst i de frie inntektene på 1,9 mrd. kroner eller 0,7 prosent. Det legges altså opp til en lavere inntektsvekst i 2011 enn i 2010. Et annet viktig element i budsjettet er forslaget om at barnehagene skal rammefinansieres. Det innebærer at de øremerkede tilskuddene anslås å bli redusert fra 12 prosent av inntektene i 2010 til 5 prosent i 2011.

Den demografiske utviklingen med flere barn i barnehagealder og flere eldre trekker isolert sett i retning av økte utgifter i kommunesektoren. Basert på en forutsetning om uendrede dekningsgrader og at gjennomsnittskostnadene i tjenesteproduksjonen ikke endres, har utvalget anslått at merutgiftene knyttet til den demografiske utviklingen utgjør om lag 2,5 mrd. kroner i 2011. I tillegg kommer økte pensjonskostnader på om lag 600 millioner kroner. Noen av merutgiftene knyttet til demografi vil dekkes av gebyrer og øremerkede tilskudd. Sett i forhold til anslagene i RNB legger budsjettforslaget til rette for at de øvrige merutgifter knyttet til demografi og de økte pensjonskostnader om lag vil dekkes av veksten i frie inntekter. Effektivisering av tjenesteproduksjonen vil være nødvendig for å øke tjenestetilbudet ut over det som følger av den demografiske utviklingen og for å styrke den økonomiske balansen i kommunene. Gjennom mindre øremerking og økt lokal handlefrihet legger budsjettet for 2011 til rette for mer effektiv ressursbruk i kommunesektoren..

4 Demografisk utvikling og kommunesektorens utgifter

1. mars 2011

Notat fra TBU til 1. konsultasjonsmøte mellom staten og kommunesektoren om statsbudsjettet 2012

4.1 Sammendrag

I forbindelse med 1. konsultasjonsmøte om 2012-budsjettet legger Det tekniske beregningsutvalg for kommunal og fylkeskommunal økonomi (TBU) fram beregninger av hvordan kommunesektorens utgifter påvirkes av den demografiske utviklingen.

Befolkningsframskrivninger foretatt av Statistisk sentralbyrå (SSB) er et vesentlig grunnlagsmateriale for beregning av endring i kommunesektorens utgifter som følge av den demografiske utviklingen. Siste befolkningsframskrivning fra SSB ble publisert i juni 2010 og er basert på registrert folketall 1. januar 2010.

Hovedtema i dette notatet er beregninger av kommunale merutgifter i 2012 knyttet til den demografiske utviklingen. Anslag på merutgifter i 2012 bygger på framskrivning av befolkningen fra 1. januar 2011 til 1. januar 2012. I tillegg har utvalget oppdatert tidligere utgiftsberegninger for 2011.

Det benyttes samme beregningsopplegg og metode som i tilsvarende beregninger som utvalget har foretatt tidligere år. Det innebærer bl.a. at det forutsettes konstante gjennomsnittskostnader, m.a.o. uendret standard og uendret produktivitet i tjenesteproduksjonen. Videre legges til grunn konstant dekningsgrad for tjenestene. I beregningene tas det ikke hensyn til politiske målsettinger om videre utbygging av tjenestetilbudet. Beregningene bygger på analyser av hvordan de faktiske utgiftene påvirkes bl.a. av den demografiske utviklingen, ikke på noen sentralt vedtatt norm for tjenestetilbudet. Utvalget presiserer at beregningene av utgiftsendringer for kommunesektoren knyttet til den demografiske utviklingen må betraktes som grove anslag.

Forventet befolkningsvekst gjennom 2011 basert på SSBs middelalternativ for befolkningsframskrivningene (alternativ MMMM) er om lag 50 900 personer. På bakgrunn av dette anslår utvalget at den demografiske utviklingen vil medføre merutgifter for kommunesektoren til drift av såkalte nasjonale velferdstjenester på om lag 2,5 mrd. 2011-kroner i 2012. Utvalget understreker at utgiftsberegningene er beheftet med usikkerhet.

De anslåtte merutgiftene i 2012 er på nivå med den anslåtte demografikostnaden for 2011, men klart høyere enn anslaget for de foregående årene. Dette skyldes først og fremst en betydelig sterkere befolkningsvekst blant de eldste eldre.

Av de samlede merutgiftene på om lag 2,5 mrd. kroner, anslås det at i størrelsesorden 240 mill. kroner kan knyttes til fylkeskommunene. Dette er betydelig lavere enn de anslåtte merutgiftene for noen år tilbake. En vesentlig del av fylkeskommunenes utgifter er knyttet til videregående opplæring for aldersgruppen 16-18 år, og økningen i denne aldersgruppen forventes å bli svak fra 2011 til 2012.

For å skissere usikkerheten og betydningen av en eventuell lavere eller høyere befolkningsvekst, har utvalget også beregnet merutgiftene for kommunesektoren på grunnlag av SSBs befolkningsframskrivninger med høy og lav nettoinnvandring. Med lav nettoinnvandring kan befolkningsveksten anslås til om lag 48 000, og de beregnede merutgiftene kan da anslås til om lag 2,3 mrd. kroner. Med høy nettoinnvandring kan befolkningsveksten anslås til om lag 57 000. De beregnede merutgiftene kan da anslås 2,8 mrd. kroner.

SSB publiserte 24. februar 2011 innbyggertall ved inngangen til 2011. En oppdatert beregning basert på den faktiske befolkningsveksten i 2010 anslår de samlede merutgiftene for kommunesektoren i 2011 til om lag 2,5 mrd. 2010-kroner. Det er om lag nærmere 0,2 mrd. kroner høyere enn utvalgets anslag til 1. konsultasjonsmøte i 2010. Disse beregningene var basert på befolkningsframskrivningene som SSB publiserte i juni 2009. Anslaget er imidlertid i underkant av 0,1 mrd. kroner lavere enn det oppdaterte estimatet som utvalget publiserte i sin rapport høsten 2010. Disse beregningene var basert på SSBs befolkningsframskrivninger fra juni 2010.

Den faktiske befolkningsveksten i 2010 ble sterkere enn det som var lagt til grunn i den siste framskrivningen fra SSB. Dette skyldes i første rekke at økningen blant folk i aldersgruppen 19-66 år ble høyere enn anslått. Dette er en aldersgruppe som i liten grad etterspør kommunale velferdstjenester og som følgelig medfører relativt lave kommunale utgifter per innbygger i gjennomsnitt. Økningen blant de yngste og blant de eldste, som i snitt bruker relativt mye kommunale tjenester, ble derimot noe lavere enn det som lå inne i SSBs siste framskrivning. Dette gjør at utvalget har nedjustert sitt anslag fra høsten 2010, til tross for at befolkningsveksten samlet sett viste seg å bli sterkere enn det man la til grunn den gang.

4.2 Demografisk utvikling

Kommunesektoren har ansvaret for bl.a. barnehager, grunnskole, videregående opplæring og pleie- og omsorgstjenester. Dette er tjenester som i hovedsak er rettet mot bestemte aldersgrupper av befolkningen, og hvor utgiftene påvirkes bl.a. av den demografiske utviklingen.

Utvalgets anslag på kommunesektorens merutgifter i 2012 knyttet til den demografiske utviklingen bygger på framskrivning av befolkningen fra 1. januar 2011 til 1. januar 2012 foretatt av SSB. Dette er i tråd med det beregningsopplegget som utvalget har lagt til grunn i tidligere års beregninger. I juni 2010 publiserte SSB befolkningsframskrivninger for perioden 2010-2060, med utgangspunkt i registrert folkemengde 1. januar 2010. Framskrivningen er foretatt i en rekke alternativer med ulike forutsetninger om bl.a. fruktbarhet, levealder og nettoinnvandring.

Utvalget har lagt til grunn SSBs middelalternativ for fruktbarhet og levealder. Også for nettoinnvandring har utvalget lagt til grunn middelalternativet. I tillegg har utvalget foretatt alternative utgiftsberegninger med hhv. lav og høy nettoinnvandring. Tabell 4.1 viser anslått befolkningsendring fra 1. januar 2011 til 1. januar 2012 i tre alternativer.

Det er betydelig variasjon i anslått endring innen de ulike aldersgruppene. Flere i de yngste aldersgruppene trekker isolert sett i retning av økte utgifter til barnehage. En betydelig vekst i antall eldre i aldersgruppen 67-74 år og over 90 år bidrar isolert sett til økte utgifter til pleie- og omsorgstjenesten, mens færre eldre i alderen 75-89 år trekker litt i motsatt retning.

Tabell 4.1 Anslått befolkningsendring fra 1.1.2011 til 1.1.2012

Aldersgruppe	Lav nettoinnvandring		Middels nettoinnvandring		Høy nettoinnvandring	
	Absolutt endring	Pst. endring	Absolutt endring	Pst. endring	Absolutt endring	Pst. endring
0-2 år	1 561	0,8	1 724	0,9	2 073	1,1
3-5 år	3 554	2,0	3 672	2,0	3 934	2,2
6-15 år	-1 196	-0,2	-904	-0,1	-249	0,0
16-18 år	674	0,3	762	0,4	955	0,5
19-22 år	3 725	1,4	3 942	1,5	4 439	1,7
23-34 år	9 824	1,3	10 941	1,5	13 420	1,8
35-66 år	12 850	0,6	13 611	0,7	15 276	0,7
67-74 år	17 377	6,1	17 391	6,1	17 420	6,1
75-79 år	-596	-0,5	-596	-0,5	-596	-0,5
80-89 år	-1 544	-0,8	-1 544	-0,8	-1 544	-0,8
90 år og over	1 899	4,9	1 899	4,9	1 899	4,9
Sum	48 128	1,0	50 898	1,0	57 027	1,2

Utvalget understreker at det er usikkerhet knyttet til anslagene på befolkningsvekst. Anslått vekst i tabell 4.1 varierer mellom 1,0 og 1,2 pst. Til sammenlikning steg den årlige befolkningsveksten gradvis fra 0,7 prosent i 2005 til opp mot 1,3 prosent i 2010.

4.3 Metode for beregning av mer- og mindretgifter

Utvalgets beregninger av hvordan kommunesektorens utgifter påvirkes av den demografiske utviklingen tar utgangspunkt i analyser av hvordan kommunesektorens utgifter faktisk fordeler seg på tjenester til de ulike aldersgruppene. De bygger altså ikke på noen sentralt fastsatt norm for tjenestetilbudet. Med utgangspunkt i denne fordelingen beregnes det en utgift per person i hver gruppe. Deretter beregnes mer- eller mindretgifter for den enkelte aldersgruppe som produktet av utgift per person og anslått endring i antall personer. Endelig beregnes de samlede mer- eller mindretgifter som summen av mer- og mindretgifter for alle aldersgruppene.

Beregningsopplegget bygger på forutsetninger som det er viktig å presisere. Blant annet legges det til grunn konstante gjennomsnittskostnader, mao. uendret standard og uendret produktivitet i tjenesteproduksjonen. Videre legges det til grunn konstant dekningsgrad for tjenestene. Høyere dekningsgrad eller høyere standard vil isolert sett trekke i retning av økte utgifter, mens økt produktivitet vil trekke i retning av reduserte utgifter.

I beregningene tas det ikke hensyn til mulige endringer i befolkningens helsetilstand og funksjonsevne, arbeidsledighet, innvandrerandel, bosettingsmønster m.m. Slike endringer vil kunne ha betydning for behovet for tjenester og dermed for kommunenes utgiftsbehov.

Beregningene vil ikke fange opp eventuelle endringer i ansvarsfordelingen mellom primærhelsetjenesten (kommunenes ansvar) og spesialisthelsetjenesten (helseforetakenes ansvar) som følge av forvaltningsreformen.

Beregningene tar utgangspunkt i hoveddelen av kommunesektorens faktiske driftsutgifter. Beregningene benytter de nye kostnadsnøkklene til kommunene, som ble presentert i kommuneproposisjonen for 2011. De delene av kommunenes og fylkeskommunenes brutto driftsutgifter som inngår i kostnadsnøkkel for inntektssystemet er medregnet. Dette innebærer at driftsutgifter knyttet til bl.a. kulturformål, kirken, næringsformål og tekniske tjenester (herunder kommunale veier og brannvesen) ikke omfattes av utgiftsframskrivningen.

Beregning av mer-/mindreutgifter for 2012 tar utgangspunkt i anslått utgiftsnivå for kommunesektoren i 2011. Det er tatt utgangspunkt i regnskapstall for 2009 (KOSTRA-tall), framskrevet til 2011 med anslått vekst i kommunesektorens frie inntekter. Ettersom barnehagesektoren blir innlemmet i de frie inntektene f.o.m. 2011, er den anslåtte veksten i de frie inntektene korrigert for denne innlemmingen. Kommunenes brutto driftsutgifter til de tjenester som inngår i den kommunale kostnadsnøkkel er med det anslått til 240 mrd. kroner i 2011. Fylkeskommunenes brutto driftsutgifter til de tjenester som inngår i den fylkeskommunale kostnadsnøkkel er anslått til 44 mrd. kroner. De samlede utgiftene som ligger til grunn for beregningene er således anslått til 284 mrd. kroner i 2011.

Kommunesektorens brutto driftsutgifter til disse formålene og hvilken andel de utgjør av de samlede driftsutgiftene til nasjonale velferdstjenester er vist i tabell 4.2. Beregning av mer- og mindreutgifter for 2012 i pkt. 4.5 tar utgangspunkt i anslått utgiftsnivå for 2011 i tabell 4.2.

Tabell 4.2 Kommunesektorens driftsutgifter til nasjonale velferdstjenester¹⁾. Anslag 2011

	Mrd. kr	Andel
Driftsutgifter relatert til kommunal kostnadsnøkkel	240	0,844
Driftsutgifter relatert til fylkeskommunal kostnadsnøkkel	44	0,156
Sum	284	1,000

¹⁾ Med nasjonale velferdstjenester menes de tjenester som inngår i de kommunale og fylkeskommunale kostnadsnøkklene.

Fordelingen av kommunesektorens utgifter på de ulike aldersgruppene er basert på en forenkling av kostnadsnøkklene i inntektssystemet for kommunesektoren. Kostnadsnøkkel for kommunene omfatter barnehage, grunnskole, helse- og sosialsektoren, kommunal administrasjon, landbruk og miljøvern. Kostnadsnøkkel for fylkeskommunene omfatter videregående opplæring, tannhelsetjenesten og samferdsel. For kommuner og fylkeskommuner konstrueres en forenklet kostnadsnøkkel hvor de andre kriteriene i kostnadsnøkklene utover alderskriteriene er tatt ut. Alderskriteriene er deretter økt proporsjonalt slik at de summerer seg til 1.

¹ I delkostnadsnøkkel for barnehager er ett av kriteriene antall barn 1-2 år uten kontantstøtte. Dette kriteriet er i de forenklede kostnadsnøkklene i tabell 3 tatt inn i aldersgruppen 0-2 år.

De forenklede kostnadsnøkklene for kommuner og fylkeskommuner og kostnadsnøkkelen for barnehager er vist i tabell 4.3. I tillegg er disse kostnadsnøkklene vektet sammen til én felles kostnadsnøkkel, hvor driftsutgiftene til de enkelte sektorene er brukt som vekter, jf. tabell 4.2.

Tabell 4.3 Forenklede kostnadsnøkler

Aldersgruppe	Kommune	Fylkeskommune	Sammenvektet kostnadsnøkkel
0-2 år	0,087	0,017	0,076
3-5 år	0,122	0,016	0,106
6-15 år	0,393	0,056	0,340
16-18 år	0,013	0,778	0,132
19-22 år	0,017	0,012	0,016
23-34 år	0,036	0,033	0,036
35-66 år	0,100	0,061	0,094
67-74 år	0,045	0,014	0,040
75-79 år	0,021	0,005	0,018
80-89 år	0,100	0,007	0,085
90 år og over	0,067	0,002	0,057
Sum	1,000	1,000	1,000

Når for eksempel aldersgruppa 6-15 år har en vekt på 0,393 i den kommunale kostnadsnøkkelen, er tolkningen at 39,3 prosent av kommunenes utgifter til tjenestene som er omfattet av beregningene, kan knyttes til denne aldersgruppa.

Utvalget vil i løpet av 2011 ha en nærmere gjennomgang av metoden som benyttes for å anslå demografikostnadene.

4.4 Mer- og mindretgifter knyttet til den demografiske utviklingen i 2011 – oppdaterte beregninger

I TBUs notat til 1. konsultasjonsmøte i 2010 ble de samlede merutgiftene i 2011 knyttet til den demografiske utviklingen anslått til om lag 2,4 mrd. kroner. Anslaget var bl.a. basert på en økning av folketallet fra 2010 til 2011 på om lag 54 900. I etterkant av at SSB publiserte nye befolkningsframskrivninger i juni 2010, oppdaterte utvalget sitt anslag 2,6 mrd. kroner, basert på en anslått befolkningsvekst på om lag 55 800, der økningen fra de opprinnelige framskrivningene i første rekke kom blant de aller eldste og de aller yngste.

SSB publiserte 24. februar 2011 befolkningstall per 1. januar 2011 som viser at den faktiske befolkningsveksten fra 2010 til 2011 ble om lag 62 100, dvs. 6-7 000 flere enn tidligere lagt til grunn.

Utvalget har oppdatert beregningene av mer- og mindretgifter for 2011 som ble lagt fram i utvalgets høstrapport for 2010, med de endelige befolkningstallene per 1. januar 2011. De samlede merutgiftene for 2011 anslås nå til vel 2,5 mrd. 2010-kr.

Sett i forhold til fjorårets notat til det første konsultasjonsmøtet, ble befolkningsutviklingen sterkere enn anslått blant de aller yngste og blant innbyggere i aldersgruppen 67-89 år. Dette er aldersgrupper hvor de kommunale utgiftene per innbygger i gjennomsnitt er relativt høye. Dette medfører at de anslåtte merutgiftene for disse gruppene nå anslås om lag 200 mill. kroner høyere enn i beregningene som ble foretatt til det første konsultasjonsmøtet.

Befolkningsutviklingen ble svakere enn opprinnelig anslått for aldersgruppen 6-15 år. Det oppdaterte anslaget for merutgiftene for denne gruppen ligger knapt 100 mill. kroner lavere enn tidligere anslag.

Tabell 4.4 Beregnede mer- og mindretgifter i kommunesektoren knyttet til endring i aldersgrupper fra 2010 til 2011. Mill. 2010-kroner.

	Beregning foretatt til 1. konsultasjonsmøte 2010 ¹⁾	Beregning foretatt til høstrapporten 2010	Oppdatert beregning med nye befolkningstall per 1.1.2011
0-5 år	525	661	541
6-15 år	73	24	-43
16-18 år	1	-26	65
19-66 år	429	416	494
67-79 år	680	673	688
80-89 år	-484	-408	-328
90 år og over	1 186	1 263	1 115
Sum merutgifter	2 410	2 602	2 532

¹⁾ I notatet til 1. konsultasjonsmøte var utgift per innbygger beregnet på grunnlaget av folketallet per 1.1.2009. Til høstrapporten og i det siste anslaget basert på faktisk befolkningsutvikling i 2010 ble folketallet per 1.1.2010 benyttet. Hvis dette også hadde blitt lagt til grunn for de opprinnelige beregningene, ville anslaget vært noe lavere, jf. tabell 8.4 i utvalgets høstrapport for 2010.

4.5 Beregnede mer- og mindretgifter i 2012 knyttet til den demografiske utviklingen

I pkt. 4.2 ble det redegjort for anslått befolkningsvekst fra 2011 til 2012 i tre alternativer. I dette avsnittet legger utvalget fram beregninger av utgiftsendringer knyttet til de tre alternativene.

Med utgangspunkt i den sammenvektede kostnadsnøkkelen i tabell 4.3 kan samlede utgifter knyttet til de enkelte aldersgruppene beregnes. Dernest beregnes utgift per innbygger i den enkelte aldersgruppe. Mer- eller mindretgift knyttet til de enkelte aldersgruppene framkommer som produktet av beregnet utgift per innbygger og anslått endring i befolkningstallet i de tre alternativene.

I tabell 4.5 er mer- og mindretgifter knyttet til de enkelte aldersgruppene beregnet med utgangspunkt i SSBs middelalternativ for befolkningsvekst.

På bakgrunn av forventet befolkningsutvikling fra 2010 til 2011 i tråd med SSBs middelalternativ for befolkningsvekst (alternativ MMMM), anslår utvalget at merutgiftene for kommunesektoren til drift av såkalte nasjonale velferdstjenester vil utgjøre om lag 2,5 mrd. kroner i 2012. Dette tilsvarer en vekst i driftsutgiftene på de samme tjenestene på om lag 0,9 prosent. Anslaget bygger på de beregningsmessige forutsetningene omtalt i pkt. 4.3.

Av de samlede merutgiftene på om lag 2,5 mrd. kroner, anslås det at i størrelsesorden 240 mill. kroner kan knyttes til fylkeskommunene. Dette er betydelig lavere enn de anslåtte merutgiftene

Tabell 4.5 Kommunesektorens driftsutgifter fordelt på aldersgrupper. Endring fra 2011 til 2012. SSBs middelalternativ (alt. MMMM).

	Kostnads- nøkkel	Samlede utg. (mrd. 2011-kr)	Utgift per innb. (2011-kr)	Anslått endring i folketall 2011-2012	Mer-/mindreutgift (mill. 2011-kr)
0-2 år	0,076	21,5	115 141	1 724	199
3-5 år	0,106	30,1	165 391	3 672	607
6-15 år	0,340	96,8	156 779	-904	-142
16-18 år	0,132	37,6	194 460	762	148
19-22 år	0,016	4,7	17 926	3 942	71
23-34 år	0,036	10,2	13 478	10 941	147
35-66 år	0,094	26,7	12 810	13 611	174
67-74 år	0,040	11,4	39 888	17 391	694
75-79 år	0,018	5,2	39 582	-596	-24
80-89 år	0,085	24,3	132 698	-1 544	-205
90 år og over	0,057	16,1	420 694	1 899	799
Sum	1,000	284,5	57 819	50 898	2 469

for noen få år tilbake. En vesentlig del av fylkeskommunenes utgifter er knyttet til videregående opplæring for aldersgruppa 16-18 år. Økningen i denne aldersgruppen antas å bli forholdsvis svak i 2011 og betydelig svakere enn det som var tilfellet for noen få år tilbake, jf. tabell 4.1.

I tabell 4.6 er mer- og mindreutgifter for kommunesektoren beregnet med utgangspunkt i SSBs alternativer for høy og lav nettoinnvandring (jf. tabell 4.1). Beregningsopplegget for øvrig er det samme som i tabell 4.5.

Tabell 4.6 Kommunesektorens driftsutgifter fordelt på aldersgrupper. Endring fra 2011 til 2012. Alternativer med hhv. lav og høy nettoinnvandring

	Utgift per innb. (2011-kr)	Lav nettoinnvandring		Høy nettoinnvandring	
		Anslått endring i folketall 2010-2011	Mer-/mindreutgift (mill. 2011-kr)	Anslått endring i folketall 2010-2011	Mer-/mindreutgift (mill. 2011-kr)
0-2 år	115 141	1 561	180	2 073	239
3-5 år	165 391	3 554	588	3 934	651
6-15 år	156 779	-1 196	-188	-249	-39
16-18 år	194 460	674	131	955	186
19-22 år	17 926	3 725	67	4 439	80
23-34 år	13 478	9 824	132	13 420	181
35-66 år	12 810	12 850	165	15 276	196
67-74 år	39 888	17 377	693	17 420	695
75-79 år	39 582	-596	-24	-596	-24
80-89 år	132 698	-1 544	-205	-1 544	-205
90 år og over	420 694	1 899	799	1 899	799
Sum	57 819	48 128	2 338	57 027	2 757

Gitt forutsetningene omtalt i pkt. 4.3 og en befolkningsutvikling med lav nettoinnvandring, kan merutgiftene knyttet til den demografiske utviklingen anslås til om lag 2,3 mrd. kroner, dvs. om lag 0,2 mrd. kroner lavere enn middelalternativet.

Med forutsetninger om høy nettoinnvandring kan merutgiftene anslås til knapt 2,8 mrd. kroner, dvs. knapt 0,3 mrd. kroner mer enn middelalternativet.

Utvalget viser til den store usikkerheten som knytter seg til å anslå befolkningsutviklingen og de demografiske kostnadene som dette gir kommunesektoren. SSB vil oppdatere sine befolkningsframskrivninger sommeren 2011, basert på folketall per 1. januar 2011. Utvalget vil legge fram nye beregninger av merutgifter knyttet til den demografiske utviklingen for 2012 i etterkant av SSBs oppdatering.

Alle beregningene basert på SSBs middelalternativ som utvalget har foretatt til de første konsultasjonsmøtene de seneste årene, har undervurdert den faktiske kostnadsveksten (kostnadsveksten slik den anslås basert på de endelige befolkningstallene). Sterk befolkningsvekst har gjort at selv beregningene basert på høyalternativet har undervurdert kostnadsveksten for alle årene utenom 2011. Dette understreker usikkerheten i de beregningene som utvalget legger fram.

Vedlegg

Vedlegg 1

Inntekter og utgifter i kommuneforvaltningen 2008-2011. Nasjonalregnskapets gruppering

Tabell 1.1 Inntekter og utgifter i kommuneforvaltningen i alt. 2008-2010. Mill. kroner og endring i prosent

	Millioner kroner				Endring i prosent		
	2008*	2009*	2010*	2011*	08/09*	09/10**	10/11**
A. Inntekter i alt	315 566	343 365	365 872	381 843	8,8	6,6	4,4
Løpende inntekter	313 252	340 856	363 877	379 895	8,8	6,8	4,4
Gebyrer	40 487	43 377	45 627	47 130	7,1	5,2	3,3
Renter og utbytte mv.	14 925	11 985	11 963	11 985	-19,7	-0,2	0,2
Produksjonsskatter	6 919	6 996	7 723	7 828	1,1	10,4	1,4
<i>Eiendomsskatt</i>	<i>6 191</i>	<i>6 494</i>	<i>7 086</i>	<i>7 186</i>	<i>4,9</i>	<i>9,1</i>	<i>1,4</i>
<i>Andre produksjonsskatter</i>	<i>728</i>	<i>502</i>	<i>637</i>	<i>642</i>	<i>-31,0</i>	<i>26,9</i>	<i>0,8</i>
Skatt på inntekt og formue	123 000	129 562	138 217	131 011	5,3	6,7	-5,2
Overføringer fra staten	121 767	142 486	153 430	174 948	17,0	7,7	14,0
Andre innenl. overføringer	4 292	4 224	4 614	4 736	-1,6	9,2	2,6
Frie banktjenester	1 862	2 226	2 303	2 303	19,5	3,5	0,0
Kapitalinntekter	2 314	2 509	1 995	1 948	8,4	-20,5	-2,4
Salg av fast realkapital	139	575	47	48	313,7	-91,8	2,2
Salg av fast eiendom	2 175	1 934	1 948	1 900	-11,1	0,7	-2,5
B. Utgifter i alt	341 458	366 035	390 163	404 850	7,2	6,6	3,8
Løpende utgifter	300 296	319 538	338 913	352 544	6,4	6,1	4,0
Lønnskostnader	172 429	185 860	195 643	204 627	7,8	5,3	4,6
Produktinnsats	65 498	71 559	76 191	78 648	9,3	6,5	3,2
Produktkjøp husholdningene	16 429	18 886	20 989	22 008	15,0	11,1	4,9
Renter	15 996	10 482	10 643	10 496	-34,5	1,5	-1,4
Produksjonssubsidier	10 491	10 961	12 880	13 373	4,5	17,5	3,8
Stønader til husholdningene	8 442	9 624	10 325	10 720	14,0	7,3	3,8
<i>Sosialhjelpsstønader</i>	<i>4 544</i>	<i>4 962</i>	<i>4 905</i>	<i>5 093</i>	<i>9,2</i>	<i>-1,1</i>	<i>3,8</i>
<i>Andre stønader</i>	<i>3 898</i>	<i>4 662</i>	<i>5 420</i>	<i>5 627</i>	<i>19,6</i>	<i>16,3</i>	<i>3,8</i>
Overføringer ideelle organisasjoner	8 706	9 518	9 379	9 738	9,3	-1,5	3,8
Overføringer til staten	2 305	2 648	2 863	2 933	14,9	8,1	2,4
Kapitalutgifter	41 162	46 497	51 250	52 306	13,0	10,2	2,1
Anskaffelse fast realkapital	38 983	43 952	49 567	50 656	12,7	12,8	2,2
Kjøp av fast eiendom	1 009	1 216	923	900	20,5	-24,1	-2,5
Kapitaloverføringer til næringsvirksomhet	1 170	1 329	760	750	13,6	-42,8	-1,3
C. Nettofinansinvestering	-25 892	-22 670	-24 291	-23 007	-12,4	7,2	-5,3

* Foreløpige tall

Kilde: SSB og Finansdepartementet

Tabell 1.2 Inntekter og utgifter i kommunene inkl. Oslo, 2008-2010.

	2008*	2009*	2010*	Endring i prosent	
				08/09	09/10
A. Brutto inntekter (B+C)	270 984	294 107	305 038	8,5	3,7
B. Løpende inntekter	268 914	291 853	303 328	8,5	3,9
Gebyrer	38 543	41 250	43 121	7,0	4,5
Formuesinntekter	12 659	10 222	8 138	-19,3	-20,4
<i>Renter</i>	<i>6 618</i>	<i>4 300</i>	<i>3 806</i>	<i>-35,0</i>	<i>-11,5</i>
<i>Utbytte</i>	<i>3 853</i>	<i>4 585</i>	<i>4 333</i>	<i>19,0</i>	<i>-5,5</i>
<i>Uttak fra forretningsdrift</i>	<i>2 188</i>	<i>1 337</i>	<i>0</i>	<i>-38,9</i>	<i>-100,0</i>
<i>Bompenger, leieinntekter grunn mv</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>		
Skatter i alt	112 434	118 775	126 831	5,6	6,8
<i>Produksjonsskatter</i>	<i>6 919</i>	<i>6 996</i>	<i>7 723</i>	<i>1,1</i>	<i>10,4</i>
<i>Eiendomsskatt</i>	<i>6 191</i>	<i>6 494</i>	<i>7 086</i>	<i>4,9</i>	<i>9,1</i>
<i>Andre produksjonsskatter</i>	<i>728</i>	<i>502</i>	<i>637</i>	<i>-31,0</i>	<i>-12,5</i>
<i>Skatt på inntekt og formue</i>	<i>105 515</i>	<i>111 779</i>	<i>119 108</i>	<i>5,9</i>	<i>12,9</i>
Overføringer fra staten	99 951	116 289	119 774	16,3	3,0
<i>Rammeoverføringer</i>	<i>46 236</i>	<i>54 312</i>	<i>56 365</i>	<i>17,5</i>	<i>3,8</i>
<i>Andre overføringer</i>	<i>53 715</i>	<i>61 977</i>	<i>63 409</i>	<i>15,4</i>	<i>3,0</i>
Overføring fra fylkeskommunen	1 616	1 756	1 688	8,7	-3,9
Andre innenlandske løpende overføringer	3 711	3 561	3 775	-4,0	6,0
C. Kapitalinntekter	2 070	2 255	1 710	8,9	-17,4
Salg av fast realkapital	134	569	40	323,5	-92,9
Salg av fast eiendom	1 936	1 686	1 669	-12,9	-1,0
D. Brutto utgifter (E+F)	293 941	314 349	328 156	6,9	4,4
E. Løpende utgifter	258 942	275 399	288 637	6,4	4,8
Lønnskostnader	152 993	165 144	173 879	7,9	5,3
Produktinnsats	54 634	59 531	61 315	9,0	3,0
Produktkjøp til husholdninger	14 663	17 018	18 970	16,1	11,5
Renter	14 735	9 478	9 625	-35,7	1,6
Overføringer til private	19 989	21 970	22 777	9,9	3,7
<i>Produksjonssubsidier</i>	<i>4 501</i>	<i>4 748</i>	<i>5 051</i>	<i>5,5</i>	<i>6,4</i>
<i>Stønader til husholdninger</i>	<i>8 174</i>	<i>9 325</i>	<i>10 003</i>	<i>14,1</i>	<i>7,3</i>
<i>Sosialhjelpsstønader</i>	<i>4 523</i>	<i>4 950</i>	<i>4 891</i>	<i>9,4</i>	<i>-1,2</i>
<i>Andre stønader til husholdninger</i>	<i>3 650</i>	<i>4 376</i>	<i>5 113</i>	<i>19,9</i>	<i>16,8</i>
<i>Ideelle organisasjoner</i>	<i>7 315</i>	<i>7 897</i>	<i>7 723</i>	<i>8,0</i>	<i>-2,2</i>
Overføringer til staten	1 572	1 878	1 631	19,5	-13,1
Overføringer til fylkeskommunen	356	380	439	6,7	15,5
F. Kapitalutgifter	35 000	38 950	39 520	11,3	1,5
Anskaffelse av fast realkapital	34 073	37 664	38 636	10,5	2,6
Kjøp av fast eiendom	849	1 170	865	37,8	-26,1
Kapitaloverføringer til næringsvirksomhet	77	116	19	50,5	-83,3
G. Nettofinansinvesteringer (A-D)	-22 958	-20 242	-23 119		
Memo: Bruttoinvesteringer eksklusiv eiendom	33 939	37 095	38 595	9,3	4,0

* Foreløpige tall

Kilde: SSB

Tabell 1.3 Inntekter og utgifter i fylkeskommunene eks. Oslo. 2008-2010.

	Millioner kroner			Endring i prosent	
	2008*	2009*	2010*	08/09	09/10
A. Brutto inntekter (B+C)	44 692	49 168	60 659	10,0	23,4
B. Løpende inntekter	44 448	48 914	60 373	10,0	23,4
Gebyrer	1 944	2 127	2 506	9,4	17,8
Formuesinntekter	2 266	1 764	3 825	-22,2	116,9
<i>Renter</i>	904	588	523	-35,0	-11,1
<i>Utbytte</i>	936	679	778	-27,5	14,7
<i>Uttak fra forretningsdrift</i>	426	497	499	16,7	0,4
<i>Bompenger, leieinntekter grunn mv</i>	0	0	2 025		
Skatter i alt	17 485	17 783	19 109	1,7	7,5
Produksjonsskatter	0	0	0	-	-
Skatt på inntekt og formue	17 485	17 783	19 109	1,7	7,5
Overføringer fra staten	21 816	26 197	33 656	20,1	28,5
<i>Rammeoverføringer</i>	15 990	18 456	26 400	15,4	43,0
<i>Andre overføringer</i>	5 826	7 741	7 256	32,9	-6,3
Overføring fra kommunene	356	380	439	6,7	15,5
Andre innenlandske løpende overføringer	581	663	839	14,0	26,5
C. Kapitalinntekter	244	254	285	4,2	12,1
Salg av fast realkapital	5	6	7	31,9	6,5
Salg av fast eiendom	239	248	279	3,7	12,3
D. Brutto utgifter (E+F)	47 627	51 596	61 831	8,3	19,8
E. Løpende utgifter	41 465	44 049	50 101	6,2	13,7
Lønnskostnader	19 436	20 716	21 764	6,6	5,1
Produktinnsats	9 002	9 802	12 573	8,9	28,3
Produktkjøp til husholdninger	1 767	1 868	2 019	5,8	8,1
Renter	1 261	1 004	1 018	-20,4	1,4
Overføringer til private	7 650	8 133	9 807	6,3	20,6
<i>Produksjonssubsidier</i>	5 990	6 213	7 829	3,7	26,0
<i>Stønader til husholdninger</i>	269	299	322	11,2	7,7
<i>Sosialhjelpsstønader</i>	21	13	15	-40,2	16,0
<i>Andre stønader til husholdninger</i>	248	286	307	15,6	7,4
<i>Ideelle organisasjoner</i>	1 391	1 621	1 656	16,5	2,2
Overføringer til staten	733	770	1 232	5,0	59,9
Overføring til kommunene	1 616	1 756	1 688	8,7	-3,9
F. Kapitalutgifter	6 162	7 547	11 730	22,5	55,4
Anskaffelse av fast realkapital	4 910	6 288	10 931	28,1	73,8
Kjøp av fast eiendom	160	46	59	-71,3	27,7
Kapitaloverføringer til næringsvirksomhet	1 093	1 213	741	11,0	-38,9
G. Nettofinansinvesteringer (A-D)	-2 934	-2 428	-1 172		
Memo: Bruttoinvesteringer eksklusiv eiendom	4 905	6 282	10 925	28,1	73,9

* Foreløpige tall

Kilde: SSB

Vedlegg 2**Inntekter og utgifter etter kommuneregnskapets definisjoner. 2009
Kommuner og fylkeskommuner***Tabell 2.1 Hovedtall for drift, investering og finansiering. Millioner kroner*

	2009			Sum	2008
	Kommunene eks. Oslo	Oslo	Fylkes- kommunene		Sum
Drift					
1. Brutto driftsinntekter	249 001	38 035	48 535	335 570	306 267
2. Brutto driftsutgifter	236 491	37 343	45 677	319 510	294 658
3. Brutto driftsresultat (1-2)	12 510	692	2 858	16 060	11 609
4. Renteinntekter	9 205	1 750	1 409	12 364	12 231
4.a Herav utbytte (ikke kjent 07)	3 529	1 148	674	5 351	5 084
4.b Herav gevinst omløpsmidler	2 141	0	13	2 154	
5. Renteutgifter	7 892	595	990	9 477	14 475
5.a Herav tap finansielle omløpsmidler	280	0	3	283	
6. Netto renter	1 313	1 155	419	2 886	-2 244
7. Avdragsinntekter	123	11	0	133	141
8. Avdragsutgifter	7 133	630	1 092	8 855	8 163
9. Netto avdrag	-7 010	-619	-1 092	-8 722	-8 022
10. Utlån	165	18	0	183	157
11. Netto driftsresultat (3+6+9-10)	6 647	1 209	2 184	10 041	1 186
Investering					
12. Brutto investeringsutgifter	32 946	4 302	6 595	43 842	39 530
13. Tilskudd, refusjoner, salg fast eiendom	6 928	708	903	8 539	7 119
Finansiering					
14. Overskudd før lån (3+6-12+13)	-12 195	-1 747	-2 415	-16 357	-23 046
15. Bruk av lån (netto)	22 114	1 665	4 937	28 716	23 197
16. Netto premieavvik	-1 265	-1 231	-303	-2 799	-4 477
17. Netto anskaffelse av midler (15+13+11-12+16)	1 479	-1 950	1 126	655	-12 505
Nøkkeltall					
Brutto driftsresultat i pst av innt.	5,0 %	1,8 %	5,9 %	4,8 %	3,8 %
Renter/avdrag i pst av innt.	2,3 %	-1,4 %	1,4 %	1,7 %	3,4 %
Netto driftsresultat i pst av innt.	2,7 %	3,2 %	4,5 %	3,0 %	0,4 %
Brutto inv i pst av innt.	13,2 %	11,3 %	13,6 %	13,1 %	12,9 %
Oversk før lån i pst av innt.	-4,9 %	-4,6 %	-5,0 %	-4,9 %	-7,5 %
Lån i pst av innt.	67,1 %	38,7 %	74,9 %	65,5 %	58,7 %

Vedlegg 3

Statlige overføringer til kommunesektoren i 2010 og 2011. 1000 kr.

Tabell 3.1 Statlige overføringer til kommunesektoren 2010 og 2011. 1000 kroner

Øremerkede tilskudd

Kap.	Post Navn	Nysaldert 2010	Saldert 2011
Kunnskapsdepartementet			
225	Tiltak i grunnopplæringen		
	60 Tilskudd til landslinjer	168 512	173 567
	63 Tilskudd til samisk i grunnopplæringen	45 610	51 643
	66 Tilskudd til leirskoleopplæring	40 172	41 377
	67 Tilskudd til opplæring i finsk	7 725	8 318
	68 Tilskudd til opplæring i kriminalomsorgen	216 404	218 776
	69 Kompensasjon for investeringskostnader ved grunnskole reformen	244 861	251 878
226	Kvalitetsutvikling i grunnopplæringen		
	60 Tilskudd til kommuner og fylkeskommuner	0	35 000
227	Tilskudd til særskilte skoler		
	60 Tilskudd til Moskvaskolen	1 328	1 300
	62 Tilskudd til Fjellheimen leirskole	5 053	5 205
231	Barnehager		
	60 Driftstilskudd til barnehager	19 618 408	83 275
	61 Investeringsstilskudd	112 100	137 000
	62 Tilskudd til tiltak for barn med nedsatt funksjonsevne i barnehage	861 904	0
	64 Tilskudd til midlertidige lokaler	36 500	30 400
	65 Skjønnsmidler til barnehager	5 717 706	0
286	Forskningsfond		
	60 Regionale forskningsfond, tilskudd til forskning	212 400	219 000
	Sum	27 288 683	1 256 739
Justisdepartementet			
430	Kriminalomsorgens sentrale forvaltning		
	60 Refusjoner til kommunene, forvaringsdømte mv.	50 000	64 375
	Sum	50 000	64 375
Kommunal- og regionaldepartementet			
551	Regional utvikling og nyskaping		
	60 Tilskudd til fylkeskommuner for regional utvikling	1 498 800	1 552 350
	61 Næringsrettede midler til regional utvikling, kompensasjon for økt arbeidsgiveravgift	674 400	696 300
	62 Nasjonale tiltak for lokal samfunnsutvikling	0	30 000
575	Ressurskrevende tjenester		
	60 Toppfinansieringsordning (tidl. kap.761.64)	4 160 000	4 500 988
581	Bolig- og bomiljøtiltak		
	61 Husleietilskudd	3 300	4 500
582	Rentekompensasjon skoleanlegg og kirkebygg		
	60 Rentekompensasjon - skole- og svømmeanlegg	435 300	673 000
	61 Rentekompensasjon - kirkebygg	29 100	47 000
586	Tilskudd til omsorgsboliger og sykehjemsplasser		
	63 Tilskudd til kompensasjon for utgifter til renter og avdrag	1 161 100	1 273 700
	64 Investeringsstilskudd	633 725	1 067 400
	Sum	8 595 725	2 341 100

Kap.	Post Navn	Nysaldert 2010	Saldert 2011
Arbeids- og inkluderingsdepartementet			
621	Tilskudd til sosiale tjenester og og sosial inkludering		
	62 Kvalifiseringsprogrammet	769 046	0
	63 Sosiale tjenester og tiltak for vanskeligstilte	173 875	179 150
	Sum	942 921	179 150
Helse- og omsorgsdepartementet			
718	Rusmiddelforebygging		
	63 Tilskudd	27 299	28 118
719	Annet folkehelsearbeid		
	60 Kommunitilskudd	17 855	12 211
761	Tilskudd forvaltet av Helsedirektoratet		
	60 Kompetansetiltak i kommunene	179 955	188 762
	61 Tilskudd til vertskommuner	971 213	965 149
	63 Tilskudd til rusmiddeltiltak	0	0
	66 Tilskudd til brukerstyrt personlig assistanse	82 320	84 790
	67 Tilskudd til særskilte utviklingstiltak	101 732	189 988
762	Primærhelsetjeneste		
	60 Helsestasjonstjenesten og skolehelsetjensten	6 500	9 205
	61 Fungelshelsetjenesten	117 281	122 989
763	Rustiltak		
	61 Kommunalt rusarbeid	328 588	407 381
764	Psykisk helse		
	60 Psykisk helsearbeid	186 837	200 712
783	Personell		
	61 Turnustjenste	118 500	122 728
	Sum	2 138 080	2 332 033
Barne- og likestillingsdepartementet			
840	Krisetiltak		
	60 Tilskudd til krisesentre	250 292	15 000
	61 Tilskudd til incestsentre	61 805	63 659
	62 Tilskudd til kommuner	10 500	0
854	Tiltak i barne- og ungdomsvernet		
	60 Kommunalt barnevern	0	240 000
855	Statlig forvaltning av barnevernet		
	60 Tilskudd til kommunene	169 948	175 046
857	Barne- og ungdomstiltak		
	60 Barne- og ungdomstiltak i større bysamfunn	0	48 537
	Sum	492 545	542 242
Fiskeri- og kystdepartementet			
1062	Kystverket		
	60 Tilskudd til fiskerihavneanlegg	31 800	55 650
	Sum	31 800	55 650
Landbruks- og matdepartementet			
1143	Statens landbruksforvaltning		
	60 Tilskudd til veterinærdekning	118 879	122 445
	Sum	118 879	122 445
Samferdselsdepartementet			
1320	Statens vegvesen		
	61 Rentekompensasjon for transporttiltak	25 000	103 800
	62 Tilskudd til rassikring på fylkesveger	0	526 300
1330	Særskilte transporttiltak		
	60 Særskilt tilskudd til kollektivtransport	429 100	513 600

Kap.	Post Navn	Nysaldert 2010	Saldert 2011
1351	Persontransport med tog		
	60 Kompensasjon for ansvarsoverføring kjøp av persontransport med tog	8 400	0
	Sum	462 500	1 143 700
<i>Miljøverndepartementet</i>			
1427	Direktoratet for naturforvaltning		
	60 Tilskudd til lokalt utviklingsfond	10 000	6 000
	Sum	10 000	6 000
<i>Fornyings- og administrasjonsdepartementet</i>			
1540	Nasjonale minoriteter		
	60 Tiltak for rom	5 470	5 634
	Sum	5 470	5 634
<i>Forsvarsdepartementet</i>			
1795	Kulturelle og allmenntilgode formål		
	60 Tilskudd til kommuner	1 564	1 647
	Sum	1 564	1 647
<i>Olje- og energidepartementet</i>			
1820	Norges vassdrags- og energidirektorat		
	60 Tilskudd til skredforebygging	40 600	46 000
	Sum	40 600	46 000
<i>Folketrygden</i>			
2755	Helsetjeneste i kommunene		
	62 Tilskudd til fastlønsordning fysioterapeuter	247 000	283 000
	Sum	247 000	283 000
	Sum øremerkede tilskudd (kommuneopplegget)	40 425 767	8 379 715
Øremerkede tilskudd til flyktninger og asylsøkere (utenfor kommuneopplegget)¹⁾			
225	Tilskudd i grunnopplæringen		
	64 Tilskudd til opplæring av barn og unge asylsøkere	160 556	141 973
231	Barnehager		
	63 Tilskudd til tiltak for å bedre språkforståelsen blant minoritetsspråklige barn i førskolealder	115 098	118 551
490	Utlendingsdirektoratet		
	60 Vertskommunetilskudd (tidl. kap. 690.60)	180 043	239 885
821	Bosetting av flyktninger og tiltak for innvandrere		
	60 Integreringstilskudd (tidl. kap. 651.60)	3 950 955	4 304 872
	61 Særskilt tilskudd ved bosetting av enslige, mindreårige flyktninger	0	258 504
	62 Kommunale innvandrertiltak (tidl. kap. 651.62)	86 693	107 179
822	Opplæring i norsk og samfunnskunnskap for voksne innvandrere		
	60 Tilskudd til opplæring i norsk og samfunnskunnskap for voksne innvandrere (tidl. kap. 653.60)	1 456 863	1 628 069
854	Tiltak i barne- og ungdomsvernet		
	64 Tilskudd ved bosetting av enslige mindreårige asylsøkere og flyktninger	257 521	0
	65 Refusjon av kommunale utgifter til barneverntiltak knyttet til enslige mindreårige asylsøkere og flyktninger	499 762	457 400
	Sum	6 707 491	7 256 433
Andre poster utenfor kommuneopplegget¹⁾			
1632	Kompensasjon for merverdiavgift		
	61 Tilskudd til kommuner og fylkeskommuner	14 500 000	14 500 000
	Sum	14 500 000	14 500 000
	Sum øremerkede tilskudd utenfor kommuneopplegget	21 207 491	21 756 433

Kap.	Post Navn	Nysaldert 2010	Saldert 2011
Rammeoverføringer til kommunesektoren			
571	Rammetilskudd til kommuner		
	60 Innbyggertilskudd	51 657 196	94 841 757
	61 Distriktstilskudd Sør-Norge	329 278	334 646
	62 Nord-Norge og Namdalstilskudd (tidl. Nord-Norgetilskudd)	1 441 246	1 340 040
	63 Småkommunetilskudd (tidl. regionaltilskudd)	1 017 153	877 362
	64 Skjønnstilskudd	1 731 000	2 097 000
	66 Veksttilskudd	189 300	116 996
	67 Storbytilskudd	0	363 100
	Sum rammeoverføringer kommuner	56 365 173	99 970 901
572	Rammetilskudd til fylkeskommuner		
	60 Innbyggertilskudd	24 666 511	25 913 249
	62 Nord-Norge-tilskudd	517 974	535 067
	64 Skjønnstilskudd	430 000	407 000
	65 Tilskudd til barnevern/hovedstadstilskudd	785 182	0
	Sum rammeoverføringer fylkeskommuner	26 399 667	26 855 316
	Sum rammeoverføringer	82 764 840	126 826 217

1) Øremerkede tilskudd utenfor kommuneopplegget medregnes ikke ved beregning av vekst i kommunesektorens inntekter

Vedlegg 4

Kommuneforvaltningens samlede inntekter 1995-2011

Tabell 4.1. Kommuneforvaltningens inntekter i henhold til nasjonalregnskapets definisjoner.

Alle tall er i millioner kroner i løpende priser, bortsett fra linje 8 og 9 som viser kommuneopplegget i faste 2011-priser.

	Regnskap															Anslag	
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002 6)	2003	2004 7)	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
1. Skatteinntekter	75 898	80 751	85 185	88 640	89 968	93 634	107 644	90 882	96 944	101 255	107 745	120 271	122 550	129 919	136 558	145 940	138 839
1.1 Skatt på inntekt og formue	72 570	77 187	81 789	85 469	86 861	90 295	104 435	87 474	93 204	97 157	102 693	114 785	116 350	123 076	129 561	138 222	131 011
1.2 Eiendomskatt og andre prod.skatter	3 328	3 564	3 396	3 171	3 107	3 339	3 209	3 408	3 740	4 098	5 052	5 486	6 200	6 843	6 997	7 718	7 828
2. Overføringer fra staten ¹⁾	67 281	68 852	73 648	79 263	86 363	93 878	99 198	97 341	82 143	85 981	92 129	101 076	110 430	121 767	142 486	153 430	174 948
2.1 Rammetilskudd	42 453	42 701	46 242	46 699	49 199	54 186	52 944	53 063	53 425	47 052	48 573	53 931	57 804	62 226	72 768	82 765	126 935
2.2 Ørem. tilsk. innenf. k. opplegget 2)	18 354	19 863	21 271	26 121	30 883	33 457	36 124	14 632	17 619	21 480	24 030	29 420	33 681	37 550	39 512	41 664	18 142
2.3 Øremerkede tilsk. utenf. k. oppl. 3)	6 474	6 288	6 136	6 443	6 281	6 234	10 129	29 646	9 592	9 393	8 812	7 945	8 096	9 569	16 664	14 313	15 371
2.4 Momskompensasjon									1 506	8 056	10 714	9 780	10 849	12 421	13 542	14 688	14 500
3. Gebyrer ⁴⁾	19 505	20 882	22 491	23 333	25 624	27 629	30 576	29 767	31 269	33 186	34 446	35 108	37 862	40 487	43 377	45 627	47 130
4. Renteinntekter mv.	4 128	4 518	6 359	6 307	8 705	10 838	14 575	13 340	15 538	14 753	14 154	14 439	16 749	16 790	14 211	14 265	14 242
5. Andre innenlandske løpende overføringer	2 559	2 398	2 416	2 641	2 679	2 750	2 902	2 956	2 773	3 039	3 426	3 506	4 319	4 292	4 224	4 614	4 736
6. Sum inntekter (1+2+3+4+5)	169 371	177 401	190 099	200 184	213 339	228 729	254 895	234 286	228 667	238 214	251 900	274 400	291 910	313 255	340 856	363 877	379 895
7. Sum innt. kommuneopplegget (7-2.3-4)	158 769	166 595	177 604	187 434	198 353	211 657	230 191	191 300	203 537	214 068	228 934	252 016	267 065	286 896	309 981	335 299	350 282
8. Kommuneopplegget, faste priser 5)	0	304 110	314 459	314 562	321 320	327 479	335 047	266 962	273 904	278 873	290 965	309 171	313 825	316 849	329 495	344 687	350 282
9. Kroner per innbygger, faste priser	68 776	69 231	71 183	70 762	71 747	72 718	74 059	58 644	59 838	60 541	62 705	66 046	66 247	66 021	67 823	70 054	70 552

1) Se også vedlegg 3

2) Inkluderer overføringer fra andre statsregnskap og 70-poster på statsbudsjettet.

3) Tilskuddene under pkt. 2.3 (tilskudd til arbeidsmarkedsstiltak, flyktninger, flom/hjemfall, kirkelov, sletting av sykehusgjeld m.v.) fastlegges ut fra andre vurderinger enn hensynet til kommunesektorens økonomi. De holdes derfor utenfor når veksten i kommunesektorens inntekter beregnes

4) Eksklusive bygg- og anleggsgebyrer til og med 2001

5) Prisveksten for kommunesektorens kjøp av varer og tjenester, se vedlegg 6

6) Inntektsnedgangen må ses i sammenheng med statens overtakelse av sykehusene. Engangsbevilgning på 21,6 mrd. kr til sletting av gjeld m.v. i forbindelse med sykehusreformen er holdt utenom kommuneopplegget (inngår i pkt. 2.3)

7) Reduksjonen i rammetilskuddet må bl.a. ses i sammenheng med at ansvaret for barnevern, familievern og rusomsorg ble overtatt av staten i 2004. Videre er ny moms kompensasjonsordning finansiert ved trekk i rammetilskuddet.

Tabell 4.2 Utriklingen i kommunesektorens frie inntekter 1995-2011

	Regnskap														Anslag		
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002 (6)	2003	2004 (7)	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
I. Frie innt. (tab.4.1 linje 1+2.1). Mill. kr	118 351	123 452	131 427	135 339	139 167	147 820	160 588	143 945	150 369	148 307	156 318	174 202	180 354	192 145	209 326	228 705	265 774
II. Skatteinntekter i pst. av frie inntekter	64,1	65,4	64,8	65,5	64,6	63,3	67,0	63,1	64,5	68,3	68,9	69,0	67,9	67,6	65,2	63,8	52,2
III. Rammeliskudd i pst. av frie inntekter	35,9	34,6	35,2	34,5	35,4	36,7	33,0	36,9	35,5	31,7	31,1	31,0	32,1	32,4	34,8	36,2	47,8
IV. Frie inntekter i pst. av samlede inntekter	74,5	74,1	74,0	72,2	70,2	69,8	69,8	75,2	73,9	69,3	68,3	69,1	67,5	67,0	67,5	68,2	75,9

Tabell 4.3 Endringer i kommunesektorens inntekter i prosent fra året før. 1996-2011

	Regnskap														Anslag		
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002 (6)	2003	2004 (7)	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
1. Skatteinntekter		6,4	5,5	4,1	1,5	4,1	15,0	-15,6	6,7	4,4	6,4	11,6	1,9	6,0	5,1	6,9	-4,9
1.1 Skatt på inntekt og formue		6,4	6,0	4,5	1,6	4,0	15,7	-16,2	6,6	4,2	5,7	11,8	1,4	5,8	5,3	6,7	-5,2
1.2 Eiendomsskatt og andre prod.skatter		7,1	-4,7	-6,6	-2,0	7,5	-3,9	6,2	9,7	9,6	23,3	8,6	13,0	10,4	2,3	10,3	1,4
2. Overføringer fra staten		2,3	7,0	7,6	9,0	8,7	5,7	-1,9	-15,6	4,7	7,2	9,7	9,3	10,3	17,0	7,7	14,0
2.1 Rammeliskudd		0,6	8,3	1,0	5,4	10,1	-2,3	0,2	0,7	-11,9	3,2	11,0	7,2	7,7	16,9	13,7	53,4
2.2 Ørem. tilsk. innenf. k.opplegget 2)		8,2	7,1	22,8	18,2	8,3	8,0	-59,5	20,4	21,9	11,9	22,4	14,5	11,5	5,2	5,4	-56,5
2.3 Øremerkede tilsk. utenf. k.oppl. 3)		-2,9	-2,4	5,0	-2,5	-0,7	62,5	192,7	-67,6	-2,1	-6,2	-9,8	1,9	18,2	74,1	-14,1	7,4
2.4 Momskompensasjon										434,9	33,0	-8,7	10,9	14,5	9,0	8,5	-1,3
3. Gebyrer		7,1	7,7	3,7	9,8	7,8	10,7	-2,6	5,0	6,1	3,8	1,9	7,8	6,9	7,1	5,2	3,3
4. Renteinntekter mv.		9,4	40,7	-0,8	38,0	24,5	34,5	-8,5	16,5	-5,1	-4,1	2,0	16,0	0,2	-15,4	0,4	-0,2
5. Andre innenlandske løpende overføringer		-6,3	0,8	9,3	1,4	2,7	5,5	1,9	-6,2	9,6	12,7	2,3	23,2	-0,6	-1,6	9,2	2,6
6. Sum inntekter (1+2+3+4+5)		4,7	7,2	5,3	6,6	7,2	11,4	-8,1	-2,4	4,2	5,7	8,9	6,4	7,3	8,8	6,8	4,4
7. Sum innt. kommuneopplegget (7-2.3-4)		4,9	6,6	5,5	5,8	6,7	8,8	-16,9	6,4	5,2	6,9	10,1	6,0	7,4	8,0	8,2	4,5
8. Kommuneopplegget, faste priser		1,2	3,4	0,0	2,1	1,9	2,3	-20,3	2,6	1,8	4,3	6,3	1,5	1,0	4,0	4,6	1,6
9. Kroner per innbygger, faste priser		0,7	2,8	-0,6	1,4	1,4	1,8	-20,8	2,0	1,2	3,6	5,3	0,3	-0,3	2,7	3,3	0,7

1) Se note 6 tabell 4.1

2) Se note 7 tabell 4.1

Vedlegg 5

Kommuneregnskapets og nasjonalregnskapets gruppering

1 Innledning

Offentlig forvaltning og offentlige og private foretak fører sine regnskaper etter ulike regnskapsforskrifter. Ved å konvertere regnskapstallene over i nasjonalregnskapets gruppering oppnår man imidlertid en felles inndeling som gjør det mulig å sammenstille de ulike delene av økonomien. En oppstilling av kommuneforvaltningens inntekter og utgifter etter nasjonalregnskapets grupperinger er derfor nødvendig, f.eks. for å sammenlikne med utviklingen i øvrige deler av offentlig sektor. For å vurdere utviklingen i kommunesektoren over tid, kan det også være en fordel å bruke nasjonalregnskapets tall. Nasjonalregnskapets tall blir, i tillegg til løpende priser, også utarbeidet i faste priser. Dermed får man tidsserier for volumutviklingen av investeringer, vareinnsats/produktinnsats, lønninger mv. I tillegg kan det i nasjonalregnskapet være korrigert for endringer i kommuneregnskapsforskriftene som ellers ikke vil gi sammenlignbare tall over tid.

Tabellene etter kommuneregnskapets oppstillingsmåte gir tall etter de samme begrep som finnes i den enkelte kommunes og fylkeskommunes regnskap. Disse tabellene gir derfor endringstall som kan sammenlignes med utviklingen i egen kommune.

Med forbehold om virkningen av de ulikeheter i omfang mv. som nevnes i punkt 2 nedenfor, gir de to tabellsett opplysninger som kan utfylle hverandre i beskrivelse og analyse av utviklingen i kommunal økonomi.

2 Omfang av kommunesektoren i de to tabellsett

Med basis i forskriftene av 15. desember 2000 vil kommuneforvaltningen i nasjonalregnskapet omfatte den virksomhet som kommunene fører på de ulike kostrafunksjonene med unntak av funksjonene 320 (Kommunal næringsvirksomhet), 330 (Samferdselsbedrifter/transporttiltak) og 373 (Kino). Kommunal næringsvirksomhet, kinoer etc. regnes i nasjonalregnskapet som forretningsdrift. Hos fylkeskommunene er funksjon 710 (Fylkeskommunal næringsvirksomhet) holdt utenfor og behandlet som forretningsdrift i nasjonalregnskapet. Som en del av kommuneforvaltningen regnes også kommunale og fylkeskommunale foretak (KF/FKF) og interkommunale selskaper som anses drive med forvaltningsvirksomhet.

Nasjonalregnskapets noe bredere definisjon og oppdeling av kommuneforvaltningen som forvaltningssektor, medfører f.eks. at lønnskostnadene i en rekke kommunale foretak grupperes sammen med lønnskostnadene i kommunene. Tilsvarende gjelder for tallene for bruttoinvesteringer.

Tabellene etter kommuneregnskapets oppstillingsmåte omfatter bare de ordinære fylkes- og kommunekasser. Felleskommunal virksomhet er her bare med i form av de tilskudd som blir bokført i kommunekassenes regnskap. De ulikheter i omfang som er nevnt over er imidlertid ikke så omfattende at de to tabellsett ikke kan sees i sammenheng.

3 Ulike overskuddsbegrep

I tabeller etter nasjonalregnskapets gruppering er "nettofinansinvesteringer" en viktig indikator ved vurdering av utviklingen i kommuneforvaltningen. I oppstillinger etter

kommuneregnskapets føringsmåte er det tilsvarende begrep "overskudd/underskudd før lån og avsetning". Forskjellen mellom de to er at realiserte og urealiserte tap/gevinster på aksjer klassifisert som omløpsmidler (art 509/909) regnes med i beregningen av overskudd før lån og avsetninger, men er holdt utenom nettofinansinvesteringer.

4 Sammenhengen mellom nasjonalregnskapets artsinndeling og kostraarter

For at den enkelte kommune- og fylkeskommune også skal kunne sammenlikne utviklingen i egen kommune med tall etter nasjonalregnskapets gruppering gis det her en oversikt over sammenhengen mellom de to grupperingene. De funksjonene som er definert som kommuneforvaltningens forretningsdrift ifølge nasjonalregnskapets gruppering holdes utenfor. Summering over alle andre funksjoner i kostra vil generelt kunne frembringe følgende nasjonalregnskapsarter:

Lønnskostnader	Artene 010 - 099 i kostra, fratrukket sykelønnsrefusjoner (710).
Produktinnsats	Kostraartene 100 - 270, minus artene 200 (inventar og utstyr) og 209 (medisinsk utstyr) som i nasjonalregnskapets gruppering defineres som investeringer. I tillegg trekkes art 690 (fordelte utgiftene) fra. Enkelte av artene i 200-serien behandles som investeringer dersom de stammer fra investeringsregnskapet (kontoklasse 0). I tillegg inkludere produktinnsats den beregnede størrelsen <i>indirekte målte finansielle tjenester</i> .
Gebyrer	Summering av artene 600 - 650 i kostra. Salg av driftsmidler (art 660) behandles i nasjonalregnskapet som salg av realkapital.
Renteinntekter/ formuesinntekter	Art 900 (renter) + art 905 (utbytte og eieruttak).

Andre nasjonalregnskapsarter vil være litt vanskeligere å følge. Når det gjelder overføringer til private (art 470) skiller nasjonalregnskapet mellom flere ulike overføringstyper, og hvilken funksjon som er brukt vil da være med å bestemme overføringstype. I andre tilfeller vil kontoklasse være med å bestemme omkodingene til nasjonalregnskapsarter. Dette gjelder særlig skillet mellom produktinnsats og bruttoinvesteringer.

5 Enkelte avledede begreper

I tabeller og kommentarer som bygger på nasjonalregnskapets grupperinger blir det ofte brukt en del begreper som er avledet fra de som er ført opp under punkt 4. De viktigste av disse er:

a) **Konsum i kommuneforvaltningen** = Lønnskostnader
+ Produktinnsats
+ Kapitalslit
+ Produktkjøp til husholdninger
- Gebyrer
+ Driftsresultat i VAR-sektoren
(funksjonene 340 - 357)

b) **Bruttoprodukt** = Lønnskostnader
+ Kapitalslit
+ Driftsresultat i VAR-sektoren

Kapitalslitet fremkommer ikke direkte i kommuneregnskapet, men er beregnet ut fra størrelsen på verdien av den oppsamlede realkapital i kommuneforvaltningen.

c) **Nettoinvesteringer** = Bruttoinvesteringer
- Kapitalslit

Vedlegg 6

Kostnadsdeflator for kommunene

Det framgår av tabell 6.1 at den kommunale kostnadsdeflatoren i 2010 er beregnet til 3,4 prosent, som er en nedjustering med 0,15 prosentpoeng fra anslaget i Nasjonalbudsjettet 2011. Oppjusteringen er dels knyttet til høyere prisvekst på kjøp av varer og tjenester og dels noe høyere årslønnsvekst enn tidligere lagt til grunn. Sammensetningen av kostnadsveksten framgår av tabell 6.1. Prisveksten på kjøp av varer og tjenester er beregnet til 3,1 prosent fra 2009 til 2010, mens veksten i årslønn og pensjonskostnader er beregnet til 3,6 prosent.

Tallene fra kommuneregnskapene som nylig ble publisert viser at kommunesektorens pensjonskostnader i 2010 ikke har økt i forhold til lønssummen, jf. tabell 6.2. Dette forholdstallet har tvert imot gått noe ned fra 2009 til 2010.

Tabell 6.1 Beregning av samlet kommunal deflator

	2004	2005 ¹⁾	2006	2007	2008	2009	2010
Deflator	3,3	2,5	3,6	4,4	6,4	3,9	3,4
Sysselsetting, lønnsvekst og pensjonskostnader	4,2	3,0	3,5	5,2	7,2	4,9	3,6
Årslønnsvekst	3,8	3,4	3,9	4,8	6,7	4,6	3,7
Bidrag fra pensjonskostnader	0,4	- 0,4	- 0,4	0,4	0,5	0,3	-0,1
Kjøp av varer og tjenester, prisvekst	1,7	1,7	3,6	3,0	5,1	2,1	3,1
Lønnsandel i prosent	63,7	63,5	64,5	63,5	62,4	62,7	62,3

¹⁾ Deflatoren for 2005 er eksklusive virkningen av en økning i momssatsene fra 1. Januar 2005 med 1 prosentpoeng, som antas å trekke opp prisene på varekjøp med ½ prosentpoeng

Tabell 6.2 Pensjonskostnadenes bidrag til kostnadsvekst

	2003 ²⁾	2004 ²⁾	2005	2006	2007	2008	2010	2009
Lønn, mill kroner	100185	102720	107329	114687	124236	136669	146783	154805
Pensjonskostnader, mill. kroner	12277	13018	13122	13558	15145	17425	19258	20086
Arbeidsgiveravgift på lønn mill. kroner	13941	15251	16446	16471	16717	18335	19818	20752
Lønnskostnader mill.kroner	126403	130989	136897	144716	156098	172429	185859	195643
Pensjonskostnader påslagskoeffisient på lønn	0,123	0,127	0,122	0,118	0,122	0,127	0,131	0,130
Pensjonskostnader 1 + påslagskoeffisient	1,123	1,127	1,122	1,118	1,122	1,127	1,131	1,130
Pensjonskostnader indeks fra året før i påslagskoeffisient		1,0037	0,9960	0,9964	1,0033	1,0050	1,0033	0,9987
Årslønnsvekst indeks		1,038	1,034	1,039	1,048	1,067	1,046	1,037
Pensjonskostnader, indeks		1,004	0,996	0,996	1,003	1,005	1,003	0,999
Samlet indeks økt årslønn og pensjonskostnader		1,042	1,030	1,035	1,052	1,072	1,049	1,036

²⁾ Pensjonskostnadene i 2003 og 2004 er korrigert for satsendringer i Statens pensjonskasse, som ble kompensert særskilt i det økonomiske opplegget for kommunesektoren

Vedlegg 7

Skattesatser for kommuner og fylkeskommuner

Tabell 7.1 Maksimalskattøren på alminnelig inntekt fra personlige skattytere¹⁾

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Kommuner	13,50	13,50	13,00	12,25	11,75	11,50	10,75	11,50	11,20	12,20
Fylkeskommuner	7,50	7,50	7,25	7,00	7,00	6,75	6,25	6,60	6,45	6,90
Kommuneforvaltningen	21,00	21,00	20,25	19,25	18,75	18,25	17,00	18,10	17,65	19,10
Fellesskatt	7,00	7,00	7,75	8,75	9,25	9,75	11,00	9,90	10,35	8,90
Alminnelig inntekt	28,00	28,00	28,00	28,00	28,00	28,00	28,00	28,00	28,00	28,00

	2002 ²⁾	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011 ³⁾
Kommuner	12,40	13,00	13,20	13,20	13,30	12,25	12,05	12,80	12,80	11,30
Fylkeskommuner	1,90	3,24	2,60	3,00	2,90	2,70	2,65	2,65	2,65	2,65
Kommuneforvaltningen	14,30	16,24	15,80	16,20	16,20	14,95	14,70	15,45	15,45	13,95
Fellesskatt	13,70	11,76	12,20	11,80	11,80	13,05	13,30	12,55	12,55	14,05
Alminnelig inntekt	28,00	28,00	28,00	28,00	28,00	28,00	28,00	28,00	28,00	28,00

¹⁾ Fra 1979 har maksimalsatsene vært brukt i samtlige kommuner og fylkeskommuner

²⁾ Den betydelige reduksjonen i den fylkeskommunale skattøren i 2002 er knyttet til sykehusreformen

³⁾ Vedtatt i Stortinget i november 2010

Tabell 7.2 Maksimalskattøren på alminnelig inntekt fra etterskuddspliktige skattytere¹⁾

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998 ²⁾
Kommuner	7,00	7,00	5,50	5,50	4,75	4,25	0,00
Fylkeskommuner	4,00	4,00	4,00	2,75	2,50	2,50	0,00
Kommuneforvaltning	11,00	11,00	9,50	8,25	7,25	6,75	0,00
Fellesskatt	17,00	17,00	18,50	19,75	20,75	21,25	28,00
Alminnelig inntekt	28,00	28,00	28,00	28,00	28,00	28,00	28,00

¹⁾ Tidsangivelsen for etterskuddsskatter gjelder inntektsår. Innbetalingen av etterskuddsskatt foretas året etter inntektsåret

²⁾ Kommunal/fylkeskommunal etterskuddsskatt ble omgjort til statlig skatt fra inntektsåret 1998 med budsjettvirkning i 1999.

Vedlegg 8

Definisjonskatalog

Aktivitetsutvikling

For å måle utviklingen i den samlede aktiviteten i kommuneforvaltningen bruker utvalget en indikator der endringer i sysselsetting målt i timeverk, produktinnsats i faste priser og brutto realinvesteringer i faste priser veies sammen. Som vektor brukes de andelene som lønnskostnader (inkludert pensjonsutgifter), produktinnsats og brutto realinvesteringer utgjør av samlede utgifter for de tre kostnadsartene. Den nevnte indikatoren fanger ikke opp endringer i andre utgiftsarter enn de som er nevnt ovenfor, for eksempel overføringer til private og renteutgifter.

Avskrivninger

Avskrivninger, som er et uttrykk for verdiforringelsen på kommunale anleggsmidler, føres i driftsregnskapet, men blir eliminert før regnskapsmessig resultat fastsettes. I brutto driftsresultat gis imidlertid avskrivningene resultat effekt, og kan følgelig brukes for sammenligning med det resultatorienterte regnskapssystem, som primært brukes i privat næringsliv. I KOSTRA blir det benyttet en lineær avskrivningsfunksjon der verdsettingen av kapitalen er basert på anskaffelseskostnaden. Det blir ikke korrigert for at inflasjon påvirker verdien av kapital som er anskaffet på forskjellige tidspunkt. I KOSTRA belastes avskrivninger den enkelte funksjonen (Kontoklasse 1, art 590). Avskrivningene har en motpost (funksjon 860, art 990), slik at de ikke får virkning for beregning av netto driftsresultat.

Brutto driftsresultat

Driftsinntekter fratrukket driftsutgifter eksklusive renter og avdrag. Brutto driftsresultat bygger på regnskapsoppstillingen i kommuneregnskapene. Se under begrepet "netto driftsresultat" i tillegg.

Brutto driftsresultat = Brutto driftsinntekter - brutto driftsutgifter

Brutto driftsinntekter = Kontoklasse 1, alle funksjoner, artene
(600..890)-690-790).

Brutto driftsutgifter = Kontoklasse 1, alle funksjoner, artene (((010..480)+590)-690-790).

Bruttonasjonalprodukt for Fastlands-Norge (BNP)

Verdiskapningen i samfunnet måles i nasjonalregnskapet ved bruttonasjonalproduktet. Ved internasjonale sammenlikninger benyttes vanligvis BNP pr. innbygger som en indikator for velstandsnivået i et land. I BNP for Fastlands-Norge medregnes kun fastlandsøkonomien, dvs. petroleumsvirksomhet og utenrikssjøfart er holdt utenom.

Brutto investeringsutgifter

Brutto investeringsutgifter viser investeringsutgifter i investeringsregnskapet korrigert for fordelte utgifter og internsalg. Brutto investeringsutgifter omfatter alle utgifter til investeringer i fast eiendom, utgifter til vedlikehold etter GKRS sitt regelverk samt utgifter til annet inventar og utstyr. Denne definisjonen bygger på regnskapsoppstillingen i kommuneregnskapene (Kontoklasse:0, artene (010...500)-690-790).

Bruttorealinvestering

Verdien av anskaffelser av fast realkapital minus salg av fast realkapital. Anskaffelser av fast realkapital omfatter utgifter til kjøp av bygninger og anlegg, transportmidler, maskiner, utstyr, inventar mv.

Deflator

Veid samlet prisendring i kommunesektoren i prosent fra året før. I deflatoren inngår endringer i lønnskostnader, produktinnsats og bruttoinvesteringer. Deflatoren benyttes av Finansdepartementet og TBU ved beregning av realvekst i kommunesektorens inntekter.

Driftsinntekter

Driftsinntektene er summen av skatteinntekter, rammetilskudd, øremerkede tilskudd til løpende drift og gebyrer/salgs- og leieinntekter. Det korrigeres for dobbeltføringer som skyldes viderefordeling av utgifter/internkjøp mv (690 og 790). Driftsinntektene er kontoklasse 1 (driftsregnskapet), alle funksjoner og artene ((600... 895) - 690 - 790). Art 690 er 'Fordelte utgifter' og art 790 er 'Internsalg'. Definisjonen bygger på Kostra.

Driftsutgifter

Driftsutgiftene er summen av lønnsutgifter inkl. sosiale utgifter, inventar og utstyr til driftsformål, andre kostnader til driftsformål, stønader, subsidier og overføringer til stat/andre kommuner/andre fylkeskommuner. Driftsutgiftene er kontoklasse 1, alle funksjoner og artene (010...480) + 590 - 690 - 790. Art 590 er avskrivninger. Art 690 er 'Fordelte utgifter' og art 790 er 'Internsalg'. Driftsutgiftene (brutto) viser således de samlede driftsutgiftene inkludert avskrivninger korrigert for dobbeltføringer som skyldes viderefordeling av utgifter/internkjøp. Definisjonen bygger på Kostra.

Eiendomsskatt

Ny lov om eiendomsskatt ble innført f.o.m. 1.1.2007. Det er kun kommuner som kan skrive ut eiendomsskatt. Eiendomsskatt kan skrives ut i "hele kommunen" eller i "klart avgrensede område som helt eller delvis er utbygd på byvis, eller der slik utbygging er i gang". Kommunene kan også velge å skrive ut eiendomsskatt bare på "verker og bruk". Utskriving av eiendomsskatt på verker og bruk kan også skje i tillegg til utskrivning av eiendomsskatt i områder utbygd på byvis. Kraftanlegg er eksempel på verk og bruk. Herunder hører også vassfall, inklusive kraftstasjoner, overføringsanlegg, fordelingsnett etc. Skatten skrives ut på grunnlag av takst over eiendommen. Skattesatsen må ligge i intervallet mellom 2 og 7 promille. Satsøkninger fra år til år er begrenset til to promilleenheter.

Fast realkapital

Omfatter både materiell produksjonskapital (boliger, andre bygninger, anlegg, transportmidler, maskiner, annet produksjonskapital, livdyr- og frukttrebestand mv.) og immateriell produksjonskapital (lete- og undersøkelseskostnader, EDB-software, varemerke og annen immateriell kapital). Lagerkapital og verdigjenstander (f.eks. edle metaller og antikviteter), som ikke kan brukes gjentatte ganger i produksjonen, regnes ikke som fast realkapital. Det gjør heller ikke naturkapital som ikke er produsert. Denne definisjonen bygger på nasjonalregnskapets gruppering.

Frie inntekter

Frie inntekter er inntekter som kommunene kan disponere uten andre bindinger enn gjeldende lover og forskrifter. Summen av ordinære skatter på inntekt og formue (eksklusive eiendomsskatt) og rammetilskudd inkluderes i inntektsbegrepet. Frie inntekter for ett år kan korrigeres for variasjoner utgiftsbehov (se under "korrigerede frie inntekter"). Utvikling i frie inntekter over flere år kan korrigeres for oppgaveendringer, prisutvikling og befolkningsutvikling.

Kapitalslit

Uttrykk for den verdiforringelse av realkapital som skjer i løpet av året. Kapitalslitet fremkommer ikke direkte fra kommuneregnskapet, men kan beregnes ut fra størrelsen på verdien av den oppsamlede realkapital i kommuneforvaltningen.

Kapitalutgifter

Kapitalutgiftene omfatter kjøp av fast eiendom og anskaffelse av fast realkapital (bygninger og anlegg, utstyr og inventar).

Kommunalt konsum

Konsum i kommuneforvaltningen beregnes som summen av lønnskostnader, produktinnsats (inkl. reparasjoner og vedlikehold), kapitalslit, produktkjøp til husholdningene, driftsresultat i markedsrettet virksomhet for visse kapitler fratrukket gebyrer. Begrepet bygger på nasjonalregnskapets definisjoner.

Kommuneforvaltningen

Kommuneforvaltningen er en sektor i nasjonalregnskapet og omfatter kommuner, fylkeskommuner, kommunale og fylkeskommunale foretak (KF/FKF), interkommunale selskaper (IKS) og kirkelige felleråd. Den gjelder likevel ikke den virksomhet som føres på KOSTRA-funksjonene 320, 330, 373 og 710. Dette regnes som markedsrettede aktiviteter og holdes utenfor forvaltningen. Se for øvrig vedlegg 5.

Korrigerede frie inntekter

Frie inntekter korrigeret for variasjon i utgiftsbehovet. Kommuner med ulik demografisk eller geografisk struktur, vil ha ulikt nivå på kostnadene ved produksjon av samme tjeneste. Indeks som brukes ved korrigering er kostnadsnøkkelen i inntektssystemet. Korrigerede frie inntekter beregnes både med og uten eiendomsskatt og konsesjonskraftinntekter i inntektsgrunnlaget.

KOSTRA

KOSTRA (KOMmune-STat-Rapportering) er et nasjonalt informasjonssystem som gir styringsinformasjon om kommunal virksomhet. Informasjon om kommunale tjenester og bruk av ressurser på ulike tjenesteområder registreres og sammenstilles for å gi relevant informasjon til beslutningstakere både nasjonalt og lokalt. Informasjonen skal tjene som grunnlag for analyse, planlegging og styring, og herunder gi grunnlag for å vurdere om nasjonale mål oppnås. KOSTRA skal forenkle rapporteringen fra kommunene til staten ved at data rapporteres bare en gang, selv om de skal brukes til ulike formål.

Langsiktig lånegjeld

Langsiktige lån har normalt lengre løpetid enn ett år. Lån beregnet for videreformidling til andre instanser/innbyggere, såkalte formidlingsutlån, inngår. Langsiktig gjeld er

kontoklasse 2, kapittel (41...45), sektor (00...99). Data hentes fra kommunens balanseregnskap.

Løpende utgifter

Løpende utgifter er definert som lønnskostnader, produktinnsats (vareinnsats), produktkjøp til husholdninger, renteutgifter, overføringer fra kommuneforvaltningen til private og staten, samt utgifter til kommunale foretak.

Nasjonalregnskapet

Formålet med nasjonalregnskapsstatistikken er å gi et avstemt og helhetlig bilde av samfunnsøkonomien. Nasjonalregnskapet gir både en sammenfattet beskrivelse av økonomien under ett, og en detaljert beskrivelse av transaksjonene mellom de ulike deler av økonomien og mellom Norge og utlandet. Statistikk fra en rekke områder stilles sammen og bearbeides i nasjonalregnskapet. Det norske nasjonalregnskapet utarbeides i tråd med internasjonale retningslinjer, noe som sikrer sammenlignbarhet med andre land.

Det årlige realregnskapet gir tall for produksjon, produktinnsats, bruttoprodukt, inntektskomponenter og sysselsetting fordelt på næringer, og dessuten tall for konsum, investeringer, realkapital, eksport og import. Det institusjonelle sektorregnskapet beskriver alle økonomiske transaksjoner som berører de institusjonelle sektorene, det vil si finansielle foretak, ikke-finansielle foretak, offentlig forvaltning, husholdninger og utlandet.

Netto driftsresultat

Driftsinntekter fratrukket driftsutgifter, renter og avdrag. Forskjellen mellom brutto og netto driftsresultat viser hvor stor andel av kommunenes inntekter som går med til å betjene renter og avdrag. Netto driftsresultat viser hva kommunene og fylkeskommunene sitter igjen med til avsetninger og investeringer. Netto driftsresultat bygger på regnskapsoppstillingen i kommuneregnskapene.

Netto driftsresultat = Brutto driftsresultat + resultat eksterne finansieringstransaksjoner + motpost avskrivninger

Brutto driftsresultat = Kontoklasse 1, alle funksjoner, artene
((600..895)-690-790) - (((010..480)+590)-690-790).

Resultat eksterne finansieringstransaksjoner = Kontoklasse 1, alle funksjoner, artene
(900+905+909+920) - (500+509+510+520).

Motpost avskrivninger = Kontoklasse 1, funksjon 860, art 990

Netto gjeld

Netto gjeld omfatter brutto gjeld (kortsiktig og langsiktig) fratrukket finansielle fordringer (bankinnskudd, aksjer og andeler mv.)

Nettofinansinvesteringer

Nettofinansinvesteringer (tidligere benevnt overskudd før lånetransaksjoner) er i nasjonalregnskapet definert som samlede inntekter fratrukket samlede utgifter, der utgifter til bruttorealinvesteringer er medregnet, mens lån og avdrag er holdt utenom.

Nettofinansinvestering, med tillegg for eventuelle omvurderinger av fordringer og gjeld, bestemmer utviklingen i kommunesektorens netto fordringsposisjon.

Netto renter og avdrag

Netto renter og avdrag er differansen mellom brutto driftsresultat og netto driftsresultat. Se under begrepene "brutto driftsresultat" og "netto driftsresultat".

Nominell vekst

Vekst i løpende kroner fra et år til et annet, det vil si vekst som inkluderer prisstigning.

Næringsskatter

Overføringer til offentlig forvaltning fra innenlandske produsenter i form av skatter og avgifter som er knyttet til produksjonsvirksomheten, men som ikke varierer i takt med produksjonen av produkter. De viktigste næringsskattene er knyttet til utvinning av råolje og naturgass (produksjonsavgift, arealavgift mv.). Definisjonen bygger på nasjonalregnskapets gruppering.

Nettofinansinvesteringer

Nettofinansinvesteringer er et overskuddsbegrep som brukes i nasjonalregnskapet og i statistikk om offentlige finanser. Det fremkommer som samlede inntekter fratrukket samlede utgifter, der utgifter til bruttorealinvesteringer er medregnet. Avdragsutgifter og realiserte og urealiserte gevinster på finansformuen er holdt utenom. Nettofinansinvesteringene, sammen med evt. omvurderinger av fordringer og gjeld, bestemmer utviklingen i kommunesektorens netto fordringsposisjon. Nettofinansinvesteringer ligger nært opp til begrepet overskudd før lån og avsetninger, som brukes i kommuneregnskapet. Forskjellen er at realiserte og urealiserte tap/gevinster på aksjer klassifisert som omløpsmidler (art 509/909) regnes med i beregningen av overskudd før lån og avsetninger.

Produksjonsskatter

Produksjonsskatter er summen av produktskatter og næringsskatter. Denne definisjonen bygger på nasjonalregnskapets gruppering.

Produktinnsats (vareinnsats)

Verdien av anvendte innsatsvarer og -tjenester i produksjonsaktivitet, unntatt kapitalslit (bruk av fast realkapital). Tidligere betegnet som "vareinnsats". Det foreligger mer presise definisjoner, i første rekke for avgrensningene mot bruttoinvestering i fast realkapital og mot lønnskostnader. Produktinnsatsen gjelder anvendte, og ikke innkjøpte, varer og tjenester. Begrepet bygger på nasjonalregnskapets gruppering.

Produktskatter

Overføringer fra innenlandske produsenter til offentlig forvaltning i form av skatter og avgifter som varierer i takt med produksjonen av produkter, eller er knyttet til produkter på annen måte. De viktigste produktskattene er merverdiavgift, investeringsavgift, bilavgift og bensinavgift. Tidligere betegnet som "varetilknyttede avgifter". Denne definisjonen bygger på nasjonalregnskapets gruppering.

Realinvesteringer

Tilvekst i realkapital.

Realkapital

Denne posten inneholder alle transaksjoner knyttet til bruttoinvesteringer i realkapital og kapitaloverføringer, som resulterer i reallokering av formue. Med realkapital mener vi materiell og immateriell fast realkapital, lagerkapital, verdigjenstander, samt ikke-produsert kapital som naturkapital og immateriell produksjonskapital, som patenter mv. Kapitaloverføringer representerer overdragelse av finans- eller realkapitalformue uten noen form for motytelse. Denne definisjonen bygger på nasjonalregnskapets gruppering.

Reell vekst

Vekst i faste priser fra et år til et annet, det vil si vekst eksklusiv prisstigning. Se også under begrepet "deflator".

Samlede inntekter innenfor kommuneopplegget

Kommuneforvaltningens samlede inntekter innenfor kommuneopplegget er summen av skatteinntekter, overføringer fra staten, gebyrer og andre innenlandske løpende overføringer fratrukket tilskudd til folketrygden. Skatteinntektene omfatter skatt på inntekt og formue, eiendomsskatt og andre produksjonsskatter. Overføringer fra staten omfatter rammeoverføringer og øremerkede overføringer innenfor kommuneopplegget. Se også TBUs faste vedlegg 4.

Samlede inntekter

Kommuneforvaltningens samlede inntekter er summen av samlede inntekter innenfor kommuneopplegget, øremerkede overføringer utenfor kommuneopplegget og renteinntekter. Se under "samlede inntekter innenfor kommuneopplegget" for en nærmere definisjon av dette begrepet. Se også TBUs faste vedlegg 4.

Skatt på inntekt og formue

Omfatter alle tvungne, ikke-gjengjeldte betalinger i kontanter eller naturalier som offentlig forvaltning og utlandet regelmessig pålegger institusjonelle enheters inntekt og formue, samt enkelte periodiske avgifter som beregnes på inntekt eller formue. Skatter på inntekt og formue deles inn i inntektsskatter, og andre løpende skatter. Denne definisjonen bygger på nasjonalregnskapets gruppering.

Skattøre

Kommunale og fylkeskommunale skattøre angir hvilken andel av skatt på alminnelig inntekt for personlige skatteyttere som tilfaller henholdsvis kommuner og fylkeskommuner. Skattørene vedtas årlig av Stortinget ved behandling av statsbudsjettet.

Sysselsatte normalårsverk

Definert som antall heltidssysselsatte personer, pluss antall deltidssysselsatte omregnet til heltidssysselsatte. Antall sysselsatte normalårsverk for lønnstakere framkommer etter omregning til heltid med andel av full stilling eller dellønnsbrøk som vekter. Antall normalårsverk for selvstendige er beregnet med basis i arbeidstid for mannlige selvstendige.

Sysselsatte personer

Antall personer som er sysselsatt i innenlandsk produksjonsvirksomhet. Sysselsatte personer omfatter personer som arbeider deltid, personer som er inne til førstegangsmilitær- eller sivilarbeidstjeneste, og personer som er midlertidig fraværende fra

inntektsgivende arbeid pga. sykdom, ferie, permisjon mv. Utenlandske lønnstakere i innenlandsk produksjonsvirksomhet, herunder utenlandske sjømenn på norskeide og innleide skip, er også inkludert i sysselsettingsbegrepet. Sysselsatte personer er gjennomsnittstall over et år (eller kvartal), og er fordelt på næring, yrkesstatus (lønnstakere eller selvstendige), og kjønn.

Utførte timeverk

Antall timeverk utført av alle sysselsatte i innenlandsk produksjonsvirksomhet innenfor effektiv normalarbeidstid, med tillegg for utført overtid og fradrag for fravær pga. sykdom, permisjon, ferie og eventuelle arbeidskonflikter. Antall utførte timeverk er også påvirket av kalendermessige forhold (bevegelige helligdager og skuddår). Antall arbeidsdager vil kunne variere med inntil 3 dager fra ett år til neste pga slike kalendermessige forhold.

Utgifter i kommunesektoren

Summen av løpende utgifter og kapitalutgifter. Begrepet bygger på nasjonalregnskapets gruppering.

Vedlegg 9

Utvalgets mandat og sammensetning

I kongelig resolusjon av 2. mars 1979 om oppnevning av utvalget ble mandatet formulert slik:

«Det blir oppnemnt eit berekningsutval til å utvikle eit system for rapportering, statistisk bearbeiding og fagleg vurdering av data som gjeld økonomien i kommunane og fylkeskommunane».

I premissene til resolusjonen ble mandatet nærmere presisert:

«Utvalget bør ha til oppgåve å gjere opplegg til og gjennomføre faglege analyser av økonomiske tilhøve i kommunane og fylkeskommunane. Utvalget bør gje råd om kva slags data som bør hentast inn og om korleis dette bør gjerast ut frå ei fagleg vurdering. Siktemålet må vere etter kvart å utvikle eit praktisk tenleg rapporteringssystem og analyseopplegg for kommuneøkonomi med eintydig terminologi. Utvalget skal dessutan gje departementet og Regjeringa faglege vurderingar og råd i spørsmål som gjeld økonomiske tilhøve i kommunane og fylkeskommunane, dette m.a. i samband med tiltak som kan ha kommunaløkonomiske konsekvensar».

I brev av 20. januar 1981 til de berørte instanser ga departementet en ytterligere presisering av Utvalgets oppgaver. Spesielt gjaldt dette arbeidet med spørsmål som har tilknytning til fastlegging av den statlige politikk for økonomien i kommuner og fylkeskommuner. Departementet uttalte bl.a.:

1) Det blir året igjennom arbeidd med saker og gjort vedtak som har verknader for kommunal og fylkeskommunal økonomi. Dei endelege rammene for kommunal og fylkeskommunal økonomi for neste år blir stort sett fastlagt og gjennom arbeidet med revidert nasjonalbudsjett og skatteutjæmningsproposisjonen om våren. Det tekniske berekningsutvalet skal til arbeidet med desse sakene og elles når departementet ber om det, leggje fram eit materiale som kan gjeve best mogleg grunnlag for utforminga av den statlege politikken som gjeld økonomien i kommunane og fylkeskommunane.

Bakgrunns materialet bør innehalde:

- ei oversikt over dei tilhøve utvalet meiner er viktige for vurderinga av økonomien i kommunar og fylkeskommunar, og ei vurdering av desse tilhøva og av utviklingstendensane. Vurderingane bør gjelde både kommunane og fylkeskommunane sett under eitt og så langt råd er og gjeva oversyn over variasjonane mellom dei ulike kommunar og fylkeskommunar,
- ei analyse av korleis framlegg til statlege tiltak vil påverke økonomien i kommunane og fylkeskommunane,
- så langt utvalet finn det forsvarleg, oversyn over og analyse av hovudproblem i den næraste tida framover.

Utgreiingane bør så langt råd er, byggje på statistikk, men når statistikk manglar, bør utvalet basere analyser på overslag som utvalet sjølv utarbeider. Utgreiingane frå utvalet skal avgjevast til Kommunaldepartementet.

2) Ansvar for innhenting av data og det statistiske arbeidet med disse skal etter føresetnadene ligge til Statistisk Sentralbyrå. Byrået må og organisere innrapporteringsrutinane og herunder utnytte datatilfang som alt ligg føre, m.a. i dataanlegg. Men utvalet må gjeva råd om kva for data som bør hentast inn og kva tid dei bør liggje føre, med andre ord formulere krav som må stillast til analysegrunnlag og innrapporteringsystem. Det vil og vere sjølvsagt at utvalet etter kvart under sitt arbeid, peikar på manglar ved statistikken og på ny statistikk som trengst.

3) Ut over det som er nevnt under 1 og 2 meiner departementet at det er aktuelt at utvalet tek initiativ til å få utvikle berekningsmodellar slik at det etter kvart på grunnlag av dei data som vil liggje føre, kan hjelpe departementet med konsekvensberekningar både for kommuneøkonomien samla og fordelt på kommunar og fylkeskommunar og for ulike typar av kommuner».

Utvalget har for tiden følgende sammensetning

Utvalgsmedlemmer:

Professor Lars-Erik Borge, NTNU, leder

Sjeføkonom Per Richard Johansen, KS

Økonomidirektør Kristine Hernes, Stavanger kommune

Økonomisjef Thor Fjellanger, Sandefjord kommune

Økonomisjef Lise Solgaard, Vest-Agder fylkeskommune

Forsker Einar Bowitz, Econ Pöyry AS

Førsteamanuensis/forsker Lars Håkonsen, Høgskolen i Telemark/Telemarksforsking

Seksjonssjef Irene Arnesen, Statistisk sentralbyrå

Seniorrådgiver Helga Birgitte Aasdalen, Finansdepartementet

Avdelingsdirektør Ann Helen Elgsæther, Kunnskapsdepartementet

Seniorrådgiver Liv Klyve, Helse- og omsorgsdepartementet

Underdirektør Grete Lilleschulstad, Kommunal- og regionaldepartementet

Sekretariatet:

Seniorrådgiver Trond Hjelmervik-Hansen, KS

Fagsjef Rune Bye, KS

Seniorrådgiver Frode Borgås, Statistisk sentralbyrå

Førstekonsulent Jostein Birkelund, Statistisk sentralbyrå

Rådgiver Espen Ottesen Vattekar, Statistisk sentralbyrå

Utredningsleder Anders Harildstad, Finansdepartementet

Seniorrådgiver Einar Bye, Kommunal- og regionaldepartementet

Seniorrådgiver Even Vaboen, Kommunal- og regionaldepartementet

Rådgiver Sigurd Steinsund Pedersen, Kommunal- og regionaldepartementet

Seniorkonsulent Torill Sundland, Kommunal- og regionaldepartementet

Utgitt av:
Kommunal- og regionaldepartementet

Offentlige institusjoner kan bestille flere
eksemplarer fra:
Departementenes servicesenter
Post og distribusjon
E-post: publikasjonsbestilling@dss.dep.no
www.publikasjoner.dep.no
Tlf.: 22 24 20 00

Husk å oppgi publikasjonskode: H-2259 B

Rapporten er tilgjengelig på internett:
<http://www.regjeringen.no/krd>

Forsidebilde: www.colourbox.no

Trykk: Departementenes servicesenter - 04/2011 - 1400